

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİMBAT MAKSUTOVA’NIN “ASAR” ADLI
ESERİNDEKİ ZARF-FİİLLER VE İŞLEVLERİ

Sema Nur ARİ
Yüksek Lisans Tezi

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANA BİLİM DALI

TEMMUZ 2024

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SİMBAT MAKSUTOVA'NIN "ASAR" ADLI ESERİNDEKİ
ZARF-FİİLLER VE İŞLEVLERİ

Tez Yazarı
Sema Nur ARİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN

TEMMUZ 2024
ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı:	SİMBAT MAKSUTOVA'NIN "ASAR" ADLI ESERİNDEKİ ZARF-FİİLLER VE İŞLEVLERİ
Yazarı:	Sema Nur ARI
Tez Öneri Tarihi:	
Savunma Tarihi:	

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN

Başkan:

Üye:

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20..... tarihli toplantısında
tescillenmiştir.

Pro. Dr. Murat SUNKAR

Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “SİMBAT MAKSUTOVA’NIN “ASAR” ADLI ESERİNDEKİ ZARF-FİİLLER VE İŞLEVLERİ” başlıklı Yüksek Lisans Tezi’nin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

24.06.2024

Sema Nur ARİ

ÖN SÖZ

Türkçeye zenginlik veren, geniş bir kullanım alanına sahip olan, tek bir cümle içerisinde birkaç eylemin bildirilmesini sağlayan ve anlam gücünü arttıran fiilimsiler ile bu fiilimsiler arasında önemli bir yere sahip olan zarf-fiiller, her zaman araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu fiilimsiler içinde zarf-fiiller konusunda aydınlanmamış noktalar bulunmaktadır. Bunlardan biri, hangi yapıların zarf-fiil olduğu konusudur. Bunun yanında araştırmacıların zarf-fiillerin kökeni üzerinde de farklı görüşte oldukları görülmektedir.

Zarf-fiiler, cümle içinde bağlandığı eyleminin veya yüklemnin anlamını sebep, tarz, zaman, durum gibi yönlerden tamamlayan, yapım ve çekim ekleri almayan, soyut bir hareket kavramı ifade eden fiil şekilleridir. Zarf-fiil kavramını karşılayan farklı terimler bulunmaktadır. Zarf-fiil için kullanılan “ulaç, gerundium, bağ-fiil, gerundif, zarf-fiil” gibi terimlerde dilcilerin ortak bir adlandırmada birleşemedikleri görülmektedir.

Kırgız Türkçesi, bugün çoğunluğu Kırgızistan’da yaşayan Kırgız Türklerinin konuştuğu bir lehçe olup Kıpçak Grubu lehçeleri içerisinde yer alır. Türk dilleri ailesinin Kıpçak grubunda yer alan Kırgız Türkçesi, diğer Türk dillerinde olduğu gibi zarf-fiiller açısından oldukça zengindir.

Bu çalışmada, Simbat Maksutova’nın “Asar” eseri örnek alınarak Kırgız Türkçesindeki zarf-fiiller ve işlevleri ele alınmıştır.

Çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bulunan giriş kısmında, Kırgız edebiyatının gelişim dönemleri incelenip elde edilen bilgilere başlıklar hâlinde yer verilmiştir. Daha sonra çalışmanın asıl konusu olan zarf-fiil terimine değinilerek ardından hem dil bilgisi terimleri sözlüklerinde yer alan, hem de dil bilgisi kitaplarında bulunan zarf-fiilin tanımları belirtilmiştir. Son olarak seçilen eserin yazarının hayatı ve eserde yer alan hikâyeler ile ilgili kısa bilgiler bulunmaktadır. İkinci bölüm ise çalışmanın temel konusu olan inceleme bölümüdür. Bu bölümde zarf-fiil ve işlevlerinin incelemesi yapılmıştır. İnceleme yapılırken ilk olarak Kırgız Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri belirlenmiştir. Bu ekler, örnek olarak alınan eserdeki metinde incelenmiştir. Ekin yer aldığı cümleler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Metinde seçilen örnek cümleler Latin harfleri ile yazılarak parantez içerisinde cümlelerin geçtiği sayfa sayısı belirtilmiştir. Çalışmanın işlev başlığı altında ise tespit edilen bu örneklerle yer verilmiştir. İnceleme metni olan “Asar” adlı eser, hikâyeler ve şiirler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Hikâyeler bölümünde kısa ve uzun olmak üzere toplam 23 hikâye bulunmaktadır. Çalışma konumuza, eserde bulunan şiir bölümü alınmamış, sadece hikâye bölümü dâhil edilmiştir.

Tezimi hazırlarken yolumuzu aydınlatan kıymetli, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet BURAN’a, hem lisans hem de yüksek lisans eğitimim boyunca bilgisini, anlayışını, birikimini esirgmeden yolumuza ışık tutan Prof. Dr. Ercan ALKAYA’ya, bölüm hocalarım Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN’a, Doç. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME’ye ve bu çalışmanın hazırlanma sürecine anlayışıyla, sabrıyla destek veren, lisans eğitimimden bu yana her türlü bilgi ve birikimini esirgmeden bize sunan, üzerimde büyük emeği olan değerli Hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN’e sonsuz şükranlarımı sunarım.

Son olarak tezi hazırladığım süreçte hem maddi hem de manevi desteklerini hissettiğim ailem, arkadaşlarıma ve Münevver ÇELİK’e teşekkürü bir borç bilirim.

Sema Nur ARİ
ELAZIĞ 2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖN SÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Kırgız Edebiyatı	1
1.1.1. Sovyetler Birliğinin Kuruluşuna Kadar Kırgız Edebiyatı (1900-1918)	1
1.1.2. Sovyet Kırgız Edebiyatının Teşekkülü ve İlk Dönem Sovyet Edebiyatı (1918-1941)	2
1.1.3. 1941-1960 Yılları Arasındaki Kırgız Edebiyatı	2
1.1.4. 1961-1985 Yılları Arasındaki Kırgız Edebiyatı	3
1.1.5. 1985-2000 Yılları Arasındaki Kırgız Edebiyatı	4
1.2. Zarf-Fiil Terimi ve Tanımı	4
1.2.1. Zarf-Fiillerin İşlevleri ile İlgili Çalışmalar	6
1.3. Simbat Maksutova'nın Hayatı	7
1.3.1. "Asar" Eseri Hakkında	7
2. İNCELEME.....	12
2.1. Zarf-Fiil Ekleri	12
2.1.1. Basit Zarf-Fiil Ekleri	12
2.1.1.1. -A/-O; -y Zarf-Fiil Eki	12
2.1.1.1.1. -A/-O; -y Zarf-Fiil Ekinin İşlevleri	13
2.1.1.2. -(İ)p/-(U)p Zarf-Fiil Eki	17
2.1.1.2.1. -(İ)p /-(U)p Zarf-Fiil Ekinin İşlevleri	18
2.1.2. Birleşik Zarf-Fiil Ekleri	26
2.1.2.1. -ArdA/-OrdO; -rdA Zarf-Fiil Eki	26
2.1.2.1.1. -ArdA/-OrdO; -rdA ₃ Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	26
2.1.2.2. -A/-O; -y ekte Zarf-Fiil Eki	27
2.1.2.2.1. -A/-O; -y ekte Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	27
2.1.2.3. -BAstAn/-BOstOn Zarf-Fiil Eki	27
2.1.2.3.1. -BAstAn/-BOstOn Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	28
2.1.2.4. -çUday Zarf-Fiil Eki	28
2.1.2.4.1. -çUday Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	28
2.1.2.5. -GAñA/-GOnçO Zarf-Fiil Eki	29
2.1.2.5.1. -GAñA/-GOnçO Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	30
2.1.2.6. -GAndA/-GondO Zarf-Fiil Eki	31
2.1.2.6.1. -GAndA/-GondO Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	31
2.1.2.7. -GAndAy/-GondOy Zarf-Fiil Eki	34
2.1.2.7.1. -GAndAy/-GondOy Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	34
2.1.2.8. -GAndAn/-GondOn Zarf-Fiil Eki	37
2.1.2.8.1. -GAndAn/-GondOn Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	37
2.1.2.9. -GAnI/-GOnU Zarf-Fiil Eki	39
2.1.2.9.1. -GAnI/-GOnU Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	39
2.1.2.10. -GIçA/-GUçA Zarf-Fiil Eki	41
2.1.2.10.1. -GIçA/-GUçA Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	42
2.1.2.11. -mAyIn(çA)/-mOyUn(çA) Zarf-Fiil Eki	43
2.1.2.11.1. -mAyIn(çA)/-mOyUn(çA) Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri	43
3. SONUÇLAR.....	44
KAYNAKLAR.....	46
ÖZ GEÇMİŞ.....	a

ÖZET
SİMBAT MAKSUTOVA’NIN “ASAR” ADLI ESERİNDEKİ ZARF-FİİLLER VE
İŞLEVLERİ

Sema Nur ARİ
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Programı

Haziran 2024, Sayfa: VI+47

Bu çalışmada, Kıpçak grubu lehçeleri arasında önemli bir yere sahip olan Kırgız Türkçesindeki zarf-fiiller ve işlevleri incelenmiştir. Simbat Maksutova’nın “Asar” adlı eseri örnek alınarak, zarf-fiil ve zarf-fiil grupları ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında Kırgız Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri tespit edilmiştir. Bu ekler tespit edilirken, Hülya Kasapoğlu Çengel’in “Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)” eserindeki zarf-fiil ekleri esas alınmıştır. Daha sonra inceleme metni seçilen Simbat Maksutova’nın “Asar” adlı eseri taranarak, eserde geçen zarf-fiil ekleri tespit edilmiştir. Zarf-fiilin bulunduğu cümle, Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmanın temel konusu olan zarf-fiil işlevlerinin incelenmesi yapılırken Türkiye Türkçesine aktarılan örnek cümlelerin işlevi tespit edilerek ilgili ekin işlevinin başlığı altında gösterilmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bulunan giriş kısmında Kırgız edebiyatı, zarf-fiil ve tanımı, seçilen eserin yazarının hayatı ve eser hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümünde ise çalışmanın temel konusu olan zarf-fiil ve işlevlerinin incelenmesi yapılmıştır. Kırgız Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri basit ve birleşik zarf-fiiller olarak iki başlık altında incelenmiştir. İlk olarak ilgili ekin tarihî gelişiminden bahsedilmiştir. Daha sonra ilgili ekin işlevleri başlığında ise tespit edilen örnek cümlelere yer verilmiştir. Toplam on üç zarf-fiil eki incelenmiştir.

Türkoloji literatüründe Kırgız Türkçesindeki zarf-fiiller ile ilgili yapılan çalışmaların neredeyse yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu nedenle tez konusu olarak Simbat Maksutova’nın “Asar” adlı eseri örneğiyle Kırgız Türkçesindeki zarf-fiillerin incelenmesi konusu seçilmiştir.

Çalışmanın hedefi, Kırgız Türkçesi ile ilgili yapılmış gramer çalışmalarına yeni bir çalışma daha ekleyerek bilime katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Simbat Maksutova, Asar, Zarf-fiil,

ABSTRACT
ADVERB-VERBS AND THEIR FUNCTIONS IN SIMBAT MAKSUTOVA'S
WORK NAMED "ASAR"

Sema Nur ARI

Master's Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Institute of Social Sciences

DEPARTMENT OF CONTEMPORARY TURKISH DIALECTS AND
LITERATURES

Contemporary Turkish Dialects and Literatures Program

June 2024, Page: VI+47

In this study, gerunds and their functions in Kyrgyz Turkish, which has an important place in the Kipchak group dialects, were examined. Taking Simbat Maksutova's work "Asar" as an example, gerunds and gerund groups are discussed.

In the first stage of the study, gerund suffixes used in Kyrgyz Turkish were identified. While determining these suffixes, the gerund suffixes in Hülya Kasapoğlu Çengel's "Kyrgyz Turkish Grammar (Sound and Shape Information)" were taken as basis. Then, Simbat Maksutova's work "Asar", which was selected as the review text, was scanned and the gerund suffixes in the work were identified. The sentence containing the gerund was transferred from Kyrgyz Turkish to Türkiye Turkish.

While examining the gerund functions, which is the main subject of the study, the functions of the sample sentences translated into Turkey Turkish were determined and shown under the title of the function of the relevant suffix.

The study consists of two parts. In the introduction in the first chapter, information about Kyrgyz literature, the gerund and its definition, the life of the author of the selected work and the work are given. In the second part, the main subject of the study, the gerund and its functions, was examined. The gerund suffixes used in Kyrgyz Turkish are examined under two headings: simple and compound gerunds. Firstly, the historical development of the relevant crop is mentioned. Then, the identified sample sentences are included under the heading of the functions of the relevant suffix. A total of thirteen gerund suffixes were examined.

It can be seen that there are almost no studies on gerunds in Kyrgyz Turkish in the Turkology literature. For this reason, the subject of the thesis was chosen as the examination of gerunds in Kyrgyz Turkish with the example of Simbat Maksutova's work "Asar".

The aim of the study is to contribute to science by adding a new study to the grammar studies on Kyrgyz Turkish.

Key Words: Kyrgyz Turkish, Simbat Maksutova, Asar, Adverb.

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
s.	: Sayfa

1. GİRİŞ

1.1. Kırgız Edebiyatı

20. yüzyıla kadar yazılı edebiyatları bulunmayan Kırgız Türklerinin, yazılı edebiyat dönemine kadar büyük bir sözlü edebiyat gelenekleri olduğu görülmektedir. Sözlü edebiyata ise çoğunlukla nazım türleri hâkimdir. Türlerin içerisinde destan ve halk hikâyeleri önemli yer tutmaktadır. Destanlar arasında Manas, Kumanbek, Er Tabıldı, Kedeykan, Olcobay Menen Kişimcan gibi destanların yanı sıra, eski âdetlerle hayat pratikleri hakkındaki şiirler; bilmeceler, atasözleri, kahramanlık destanları, hikâye ve masallar, efsaneler, dinî ve lirik şarkılar zengin Kırgız folklorunun önemli türleridir (Öner, 1998: 44).

Kırgızların en ünlü destanı olan Manas Destanı, 1856 yılında Çokan Velihanov tarafından keşfedilerek ilk defa Batı dünyasına tanıtılmıştır. Daha sonra destan, 1922-1926 yılları arasında yazıya geçirilmiştir. Kırgızların sözlü geleneğin önemli bir parçası olan Manas Destanı Kırgızlar tarafından asırlardır korunmuş ve genişleyerek günümüze kadar getirilmiştir (Kasapoğlu, 2020: 29).

Dünyanın en uzun destanı olan Manas Destanı, aynı zamanda Kırgız sözlü edebiyatının başyapıtıdır. 500.000 beyitten fazla olan bu destan, bugüne kadar sözlü olarak manasçılar getirilmiştir. Keldibek, Maymanbay, Timbek, Sagımbay Orazbakoğlu, Sayakbay Karalayoğlu önemli manasçılardır. Kırgız sözlü edebiyatında musikiyle iç içe girmiş bir şiir geleneği vardır. Kırgız halk şairlerine “akın” denir. Bu şiirlerden, defin törenlerinde okunanlara “koşok”; hasret ve şikâyet konulu olanlara “koştoşu”; medhiyelere “moktoo”; taşlamalara “korgoo” denir.” (Buran ve Alkaya, 2014: 164-165).

19. yüzyılın ikinci yarısı sözlü gelenekte ve kültür yapısında önemli değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Halk şiiri geleneği dönemim şairleri vasıtasıyla gelişmiş; 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında gelenekçi ve yenilikçi akımları başlamış ve bunlara bağlı yeni halk şairleri yetişmiştir. Hokan hanedanlığı zamanında İslam dininin etkisiyle medreseler açılmış ve Arap alfabesinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Medrese öğrenimi gören Moldo Niyaz ve Toktogul Satılğanov dönemim usta şairleridir (Kasapoğlu, 2020: 29).

1.1.1. Sovyetler Birliğinin Kuruluşuna Kadar Kırgız Edebiyatı (1900-1918)

19. yüzyılın ortalarında Rus Çarlığının hâkimiyeti altında yaşayan Kırgızlar, bu yüzyılın sonlarına kadar Rusya Çarlığının uyguladığı ağır sosyal ve ekonomik şartlar altında yaşamak zorunda kalmış, kendi vatanlarında ikinci sınıf muamelesi görmüş, iyi bir eğitim alma imkânı bulamamışlardır. Tüm bunlar çeşitli ayaklanmalara zemin hazırlamıştır. 1905-1907 yıllarında gerçekleşen devrimde Marksist edebi dergiler gizlice dağıtılmış ve bu yıllarda devrimci hareketler iyice güçlenmiştir (Söylemez ve Aşlar, 2018: 207-209).

19. yüzyılın sonlarında Kırgızistan’da da okullar ve medreseler açılmıştır. Bu okullarda eğitim görenler arasında ilk eğitilmiş şairlerden olan Isak Şaybekov, şair Şamey Toktobayev ve ilk Kırgız tarihçi Belek Soltonoyev de bulunmaktadır (Artıkbayev, 2003: 27).

Ekim devrimine kadar şehirlerde kütüphaneler açılmış, çeşitli bölgelerden gazete ve dergiler getirilmiş ve Kırgızistan’ın bütün bölgelerine az sayıda da olsa ulaştırılmıştır. 1913 yılında Kırgızistan’da ilk olarak “Prejevalsk Köy Sahibi” dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Çarlık rejimin baskıları altında yaşananlar halk şairlerinin eserlerinde de yer bulmuştur. Bu anlamda Moldo Kılıç’ın “Zor Zaman” manzumesinin önemlidir. Şair eserini 1898’li yıllarda yazmaya başlayarak dönemin

şartlarına göre eklemeler yapıp içeriğini genişleterek, eserin yazımını hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir. Bu dönemde Kırgızların, Ekim devrimine destek veren eserleri de bulunmaktadır. (Söylemez ve Aşlar, 2018: 210).

1.1.2.Sovyet Kırgız Edebiyatının Teşekkülü ve İlk Dönem Sovyet Edebiyatı (1918-1941)

Taşkent'te 1917' de Bolşevikler öncülüğünde başlayan ayaklanmanın zaferle sonuçlanmasından kısa bir süre sonra Kırgızistan'da Sovyet iktidarı başlamıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi özellikle medeniyet reformuna öncelik vermiş ve bu bağlamda ilk olarak okuma yazma oranını yükseltmiştir. İçeriği sosyalist şekli millî bir edebiyat ve sanat anlayışı oluşturmayı hedeflemiştir. Medeniyet reformu kapsamında 1918' de Taşkent'te Türkistan Halk Üniversitesi açılmış, daha sonra 1920'de Orta Asya Devlet Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Bu dönemde hikâye kitapları da yayımlanmaya başlamıştır. Bu eserlerde, 1917 ihtilalinden önceki sosyal adaletsizlik, sınıf mücadeleleri, kadın-erkek eşitsizliği, önceki hayatın olumsuz yanları ve cahillik konuları işlenmiştir. 1920'li yıllarda gelişen modern Kırgız edebiyatı 1930'lu yıllarda da gelişerek devam etmiştir (Söylemez ve Aşlar, 2018: 211-217).

Buran ve Alkaya, Kırgızların ilk dönem yazılı edebiyatının gelişimini “Kırgızlarda yazılı edebiyat 1920'lerden sonra gelişmeye başlamıştır. Kırgız Türkçesi ile yazılan ilk eser 1911'de çıkan Moldo Kılıç Şamırkanuluulu'nun Zilzala adlı ırlar kitabıdır. 1924 yılında çıkmaya başlayan Erkin Too gazetesi ve Leninçil Caş gazetesi, edebi eserlere geniş yer vermiştir. Sovyet devresinde kültür ve edebiyat alanında büyük bir teşkilatlanma olmuş ve çok zengin sözlü bir geleneği olan Kırgız Yazılı edebiyatı, bu yüzyılda giderek gelişmiştir. Toktogul Satılğanov ve Togolok Moldo Sovyet Kırgız Edebiyatı'nın ilk şairleridir. Şiirlerinde yeni Sovyet ideolojisini överek, rejim doğrultusunda eserler vermişlerdir. Bu dönemde, milliyetçi fikirleriyle öne çıkan ve şiirlerinde Kazak ve Kırgız toplumlarında sınıf çatışması olmadığını belirterek, anti-sosyalist temaları işleyen Kasım Tınıstanov da önemli bir şahsiyettir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Kırgız Edebiyatı, Sovyet rejimine uygun bir edebiyat meydana getirir. A. Tokambayev, C. Bökömbayev ve K. Malikov bu dönemin önde gelen edipleridir. Halkların kardeşliği, Ekim ihtilâlinden sonra Kırgız Türklerinin siyasi ve sosyal alanda kaydettiği gelişmeler, toplum yararı için fedakârlık gösterme, feodal bağlardan ve burjuva geleneklerinden kurtuluş belli başlı temalardır. 2. Dünya Savaşı yıllarında ve sonraları Sovyet topraklarının korunması, kahramanlık ve fedakârlık temaları revaç bulup, daha çok savaş konuları işlenir.” şeklinde açıklamıştır (Buran ve Alkaya, 2015: 320-321).

1.1.3.1941-1960 Yılları Arasındaki Kırgız Edebiyatı

1937-1938 yıllarında millî bir trajedi olan Kırgız aydınları Stalin'in emirleri sonucunda katledilmiştir. Stalin'in uygulamış olduğu totaliter iktidar en ufak sapmaları dahi cezalandırması, edebiyat alanının da belirlediği çerçevede gelişmesine neden olmuştur (Söylemez ve Aşlar, 2018: 239).

Buran, Kurşunlanan Türkoloji adlı eserinde “Sovyetler Birliği coğrafyasında ölümün kol gezdiği, baskı, işkence, sürgün ve hapis cezalarının sıradan olay haline geldiği 1937-1939 yılları arasında, Kırgızistan'da da binlerce insan cezalandırılmıştır. Özellikle Sosyal Turan Partisi üyesi oldukları iddia edilen ve “Türkçü, Turancı, milliyetçi, sistem karşıtı” gibi suçlamalara maruz kalan çok sayıda kişi, ağır cezalara çarptırılmıştır. Bu katliamlar arasında “Çon Taş Katliamı” olarak

adlandırılan bir olay var ki, acısının ve etkisinin hafızalardan silinmesine imkân yoktur. 1937 yılında Kırgızların neredeyse bütün aydınları ve ileri gelenleri tutuklanmış ve tutuklandıktan sonra bunlardan hiçbir haber alınmamıştır. Aralarında ünlü romancı Cengiz Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov, Kırgız Türkçesinin Latin harfli ilk gramerini yazan dil bilimci Türkolog Prof. Dr. Kasım Tınıstanov, Türkistan'ın büyük bilginlerinden, Turancı Bayalı İsakayev ile dil bilimci Türkolog Osmankul Aliyev'in de bulunduğu 137 kişinin akıbeti, ancak Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra öğrenilebilmiştir. Regina Helinskaya, yıllar sonra bu olayı Tayna Çon-Taşa (Çon Taş'ın Sırrı) adlı eserinde bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bugün "Ata-Beyit" adı verilen bölgede, 137 mazlumun hatıraları bir anıt mezar ve müze ile ölümsüzleştirilmiştir." şeklinde belirtmiştir (Buran, 2019: 157-158).

1937-39 yılları arasında katledilenler arasında Kırgızların ilk dilcilerinden Kasım Tınıstanov da bulunmaktadır. Özeren, "K. Tınıstanov, 1 Ağustos 1937 tarihinde İçişleri Halk Komiserliği tarafından tutuklanmış, bir buçuk yıl hapishanede ruhsal ve fiziksel şiddete maruz kalmış ve üçlü (troyki) yargılamayla kurşuna dizilme cezasına çarptırılmıştır. K. Tınıstanov'a yönelik olarak "pantürkist ve sistem karşıtı olmak, Cañıl Mırza destanını kayda geçirdiği için eski feodal Kırgız yaşayışını övmek, eski feodal yaşayış ile Sovyet Kırgızistan'ını karşılaştırıp eski değer ve yaşayış üstün görmek, yazmış olduğu bir piyeste Manas Destanı'ndan bir olayı aktardığı için burjuva milliyetçiliği yapmak, beyaz ve diğer devrim karşıtı ordulara, Sovyet hükumetine karşı gruplara ve ayaklanmalara katılmak, Kırgız SSC devrimi karşıtı olmak ve Kırgız milliyetçiliği yapmak" suçlamaları yapılmıştır. K. Tınıstanov, 5 Kasım 1938 gecesini 00.55'te başlayıp 01.25'te biten üçlü yargılama oturumunda kendisine yönelik suçlamaları ve daha önce baskı altında verdiği ifadeleri reddetmiş olmasına rağmen Şevelyev'in imzaladığı 5 Kasım 1938 tarihli karar ile Tınıstanov kurşuna dizilerek öldürülmüştür." (Özeren, 2019: 597).

Savaş sonrası Stalinizm ülkeye hâkim olup, eleştirilmez bir şekil almıştır. İdeolojik baskı ve temizleme politikası kültür ve edebiyat alanlarında da etkili olmuştur. Stalinizm devri fiili olarak Stalin'in öldüğü 1953 yılında sona erer. Daha sonraki devirlerde her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da kısmi özgürlük ortamı oluşmuştur. 1950'li yıllarda edebiyat alanında genellikle "altmışlar" olarak bilinen C. Aytmatov, S. Eraliyev, S. Cusuyev, T. Kasımbekov, R. Rıskulov, S. Omurbayev, N. Baytemirov, K. Cusupaliyev, Ş. Beyşenaliev gibi isimler Kırgız edebiyatının canlanmasını sağlamıştır (Söylemez ve Aşlar, 2018: 243).

1.1.4. 1961-1985 Yılları Arasındaki Kırgız Edebiyatı

1960 ve 1970'li yıllarda SSCB'nin uluslararası saygınlığı artmış ve bu durum hayatın her alanında kendini gösterdiği gibi edebiyat alanında da çok etkili olmuştur. Sovyet toplumunun yeni döneme girmesi, yeni eserlerin yazılmasını ve piyes, film türlerinin de gelişmesini sağlamıştır. Modern Kırgız edebiyatı 1960'lı yılların başında Cengiz Aytmatov ve "Altmışlıklar" olarak bilinen yazar ve şairlerin edebiyat sahasına çıkmasıyla yeni bir seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde Kırgızistan'da ziraat fakülteleri, tıp fakülteleri, Teknik üniversiteler gibi pek çok eğitim kurumlarının açılması yeni kadroların yetişmesinde büyük rol oynamıştır (Söylemez ve Aşlar, 2018: 261-262).

"Kırgız edebiyatının en büyük ismi, Cengiz Aytmatov'dur. Aytmatov, dünyanın en büyük romancılarından birisi olarak kabul edilmektedir. Aytmatov'un eserleri yetmiş ülke diline çevrilmiştir. Cemile adlı hikâyesiyle ünlenen Aytmatov'un; Yüzyüze, Selvi Boylum, İlk Öğretmen, Deve Gözü, Toprak Ana, Elveda Gülsarı, Beyaz Gemi, Gün Olur Asra Bedel, Dişi Kurdun Rüyaları

gibi hepsi şaheser niteliğinde olan birçok roman ve hikâyesi bulunmaktadır.” (Buran ve Alkaya, 2015: 321).

1970 ve 1980’li yıllarda Aytmatov’dan sonra, “Sıngan Kılıç” eseriyle büyük üne kavuşan Tölögön Kasımbek, edebiyat sahnesinde öne çıkmaya başlar. Bu yıllar, Kırgız şiirinde önemli gelişmelerin olduğu, kadın yazar ve şairlerin edebiyat sahasına çıktığı bir dönemi yansıtır. Bu yıllarda Kırgızistan’ın iki dilli olmaya başlaması bu dönemin dikkat çeken yönlerinden biridir. Kırgızcanın yanında Rusça da hayatın her alanında büyük oranda kullanılmaya başlanmıştır (Söylemez ve Aşlar, 2018: 262-263).

1.1.5. 1985-2000 Yılları Arasındaki Kırgız Edebiyatı

Sovyetler Birliğinin gelişen ve değişen dünyanın gerisinde kalması, birliği oluşturan halkların bağımsızlıklarını kazanma istekleri çöküşünü hızlandıran önemli olayların başında yer almaktadır. Sovyetler Birliğinin ekonomide girdiği sıkıntılar edebiyat dünyasında da hissedilmiştir. Tüm Sovyet ülkeleri gibi Kırgızistan’da da milli bilinç yükselmiş, Kırgız dilinin durumu, Stalin döneminde yasaklanan aydınlar ve önemli meseleler tartışılmaya başlanmıştır. O dönemde yasaklanmış olan önemli Kırgız şairlerine yeniden ilgi doğmuştur (Söylemez ve Aşlar, 2018: 285-87).

1980’li yıllar Sovyet edebiyatı için yeni bakış açılarının ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Gazeteler, halkı aydınlatmada önemli rol üstlenmiş, bu gazetelerde Aytmatov gibi önemli aydınların yayımlanan makaleleri geniş kitleleri bilgilendirmiştir. Aytmatov’un 1981 yılında yayımladığı Gün Olur Asra Bedel eserinde ortaya koyduğu mankurt kavramı hem okur kitleleri hem de aydınlar tarafından kullanılmaya başlanır. 1986 yılında yayımlanan Dişi Kurdun Rüyalari ile de Kırgız edebiyatında postmodernizmi başlatmıştır. 1980’li yıllarda Kırgız edebiyatının, parti ve devlet kontrolünden kısmen ayrıldığı, bağımsızlıktan sonra da daha önce yayımlatılmayan eserlerin gün yüzüne çıkma imkânı bulduğu görülmektedir. Melis Makenbayev’in Börülördön Çıyırı adlı eseri, Sovyet devrindeki kriminal olayları, yıllarca saklanmış Sovyet kamplarındaki olayları ilk defa ortaya çıkaran bir eser olması yönüyle önemlidir. Genel olarak 1980 ve 1990’lı yıllarda Kırgız edebiyatında düz yazı ve şiir alanında, az da olsa yeni döneme, bağımsızlığa ve bunların değerini anlamaya yönelik eserler yazılmış; halkı bilinçlendirmeye, Sovyet dönemine eleştiren gözle bakabilmeyi öğretmeye çalışılmıştır. Kırgız edebiyatının Yeni Çağ’a uygun şekilde gelişimi 2000 yılından sonra başlamıştır (Söylemez ve Aşlar, 2018: 288-292).

1.2. Zarf-Fiil Terimi ve Tanımı

Üzerinde çalıştığımız zarf-fiiller konusunda ilk olarak zarf-fiil kavramını karşılayan terim sorunu dikkat çekmektedir. Zarf-fiil terimi karşılığında kullanılan terimler konusunda Türk dilcilerinin ortak bir terimde birleşemedikleri ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında zarf-fiil karşılığı olarak Ergin, gerundium (2006: 338); Vardar (1980:148), Hatipoğlu (1978: 123), Hengirmen (1999: 370) ve Gencan (1975: 353), Koç, (1990: 316) ulaş; Ediskun bağ-fiil ve ulaş (1999: 252); Korkmaz (1992: 178) ve Topaloğlu (1989: 166) ve Banguoğlu (2004: 427) zarf-fiil; Bilgegil, bağ-fiil (1984: 283); Çağatay, gerundif (1978: 235) terimlerini kullanmıştır.

Kırgız Türkçesi gramer kitapları ve dil bilimi sözlüklerinin tamamında zarf-fiil karşılığı olarak “çakçıl” terimi kullanılmaktadır.

Farklı terimlerle karşılanan zarf-fiillerin tanımlarına, dil bilgisi terimleri sözlüklerinde baktığımız zaman Korkmaz, “Gramer Terimleri Sözlüğü” eserinde zarf-fiili “ Cümlede yüklem

anlamını çeşitli yönlerden etkileyen, fiilden bazı eklerle yapılmış, şahıs ve zaman belirtmeyen zarf görevindeki kelime.” şeklinde açıklamıştır(Korkmaz, 1992: 178).

Koç, “Açıklamalı Dil Bilgi Terimleri Sözlüğü” eserinde zarf-fiilleri “Belirteç gibi kullanılan eylemsilere ulaş ya da bağ-eylem denir. Eylemlilikler ve ortaçlar gibi ulaşlar da girişik tümce kurmaya yarar. Ancak, bunun yanı sıra, bir belirteç olarak eylemin nasıl olduğunu, durumunu, yerini ve zamanını da belirtir. Bu duruma göre ulaşların belli başlı iki işlevi vardır: Tümceansi oluşturarak girişik tümce kurmak, bir belirteç olarak eylemin anlamını zaman, yer, durum bakımından tamamlamak.” şeklinde tanıtır (Koç, 1990: 316).

Topaloğlu, “Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü” eserinde zarf-fiil terimini kullanarak “Şahıs ve zaman belirtmeden soyut bir hareket kavramı ifade eden fiilimsi. Zarf-fiiller tek başlarına cümlede zarf tümcesi olarak kullanılırlar veya yardımcı fiillerin önüne gelerek birleşik fiil yaparlar. Bugünkü Türkçede zarf-fiiller: -(y)A, -(y)I, -(y)İp, -(y)ArAk-, -Dıkta, -(y)Inca, -(y)AlI, -mAdAn, -(y)IcAk, -ken, -DıkÇa, -mAksızın, -(y)EndE gibi ekler oluşturur.” şeklinde tanımlar (Topaloğlu, 1989: 166-167).

Çotuksöken, “Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü” eserinde zarf-fiili “Fiil kök ve gövdelerinden bağfiil ekleriyle türetilmiş olan sözcük; bir yancümleyi belirteç işleviyle temel cümleye bağlar; gerendium, ulaş, zarffil.” şeklinde vermiştir (Çotuksöken, 1992: 23).

Hatipoğlu, “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü” eserinde “Belirteç olarak kullanılan eylemsi” şeklinde tanımlamıştır (Hatipoğlu, 1978: 123).

Vardar, yönetimiyle hazırlanan “Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü” eserinde zarf-fiillere “Eylemlerden türeme, çoğunlukla belirteç işlevini yerine getiren eylemsi, (Bağ-eylem de denir).” şeklinde yer vermiştir (Vardar, 1980: 148).

Zarf-fiillerin tanımı için dil bilgisi kitaplarına baktığımız zaman Ergin, “Gerundiumlar hareket hali ifade eden fiil şekilleridir. Bunlar, ne fiil çekimleri gibi şekle, zaman ve şahsa bağlanmış bir hareket, ne partisip gibi nesne ifade ederler. Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan mücerret bir hareket karşılarlar, hal ve durum karşılayan kelimelere zarf diyoruz. Şu halde gerundiumlar fiillerin zarf şekilleridir, onun için partisipe isim-fiil dediğimiz gibi, gerundiuma da zarf-fiil diyebiliriz.” diye tanımlar (Ergin, 2006: 338)

Banguoğlu, “Zarf-fiiller, fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı şekillerdir. Bunlar tümü ile zamana bağlı değildir. Bu yönden ad-fiillere benzer, sıfat-fiillerden ayrılırlar. Fakat yatık fiil olarak onlar gibi olumsuz ve edilen görüşlerine girerler.” şeklinde açıklar (Banguoğlu, 2004: 427).

Gencan, “Kurduğu önermeyi başka bir önermeye bağlayan eylemsidir.” şeklinde kısaca açıklamıştır (Gencan, 1975: 353).

Bilgegil, zarf-fiilleri “Fiil kök ve gövdesinden teşkil edildiği halde, bağlaç niteliği taşıyan fazla olarak nefislerindeki eylem kavramından dolayı yan cümleciklerde yüklem görevi alan kelimeler, bağ fiillerdir.” şeklinde belirtir (Bilgegil, 1984: 283).

Ediskun “Bağ-fiiller, bir yandan bileşik cümlede iki cümlecığı bağladıkları için bağlaç, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir. Bağ-fiillere ulaş da denir.” diye tanımlar (Ediskun, 1999: 252).

Eckmann, zarf-fiiller hakkında “Gerundium, bir fiilin bildirdiği hareketi, bir zarf-fiil şeklinde ifade eder. Bir fiil olarak fail, nesne ve zarf niteleyicileri alabilir. İngilizcedeki “subordinate clause” ’lara tekabül eden kelime gruplarının mantıkî fiili gibi görev taşıyabilir; fakat şiir dışında, bir cümlelerin fiili olarak kullanılmaz.” şeklinde açıklar (Eckmann, 1988: 107).

Gülensoy, zarf-fiilleri “Zarf-fiiller (gerundium), zarf olarak kullanılan fiil soyundan kelimelerdir. Hareket ifade ederler.” diye tanımlar (Gülensoy, 2004: 159).

Gülsevin, zarf-fiilleri tanımlarken “Fiilleri başka fiillere bağlamak üzere zarflaştırılan eklerdir.” şeklinde açıklar (Gülsevin, 2011: 125).

1.2.1. Zarf-Fiillerin İşlevleri ile İlgili Çalışmalar

Zarf-fiil eklerinin işlevleri üzerine müstakil tez çalışmaları yapılmıştır. Bunlar:

1998 yılında Hikmet Yılmaz tarafından hazırlanan “Kıpçak (Kuzey) Grubu Şivelerinde Zarf-Fiiller” adlı Doktora tezi bulunmaktadır. Tez, beş bölümden oluşur. Birinci bölümde “Kıpçak (Kuzey) Grubu Türk Boyları ve Türk Şiveleri”, ikinci bölümde Tarihî Türk Şivelerinde Zarf-Fiiller”, üçüncü bölümde “Kıpçak (Kuzey) Grubu Şivelerinde Zarf-Fiiller”, dördüncü bölümde Zarf-Fiil Eklerinin İşlevleri”, beşinci bölümde ise sonuç yer almaktadır. Çalışmada kullanılan örnek cümlelerin alındığı eser isimlerine tezde “Taranan Eserler” başlığı altında yer verilmiştir.

1999 yılında Selahittin Tolkun tarafından hazırlanan “Kırgız Türkçesi’nde Mastar, Partisip ve Gerundiumlar” adlı Doktora tezi bulunmaktadır. Tez, üç bölümden oluşur. Birinci bölümde “Mastar Ekleri”, ikinci bölümde “Sıfat-Fiil Ekleri”, üçüncü bölümde ise “Zarf-Fiil Ekleri” yer almaktadır. Çalışmada kullanılan örnek cümlelerin alındığı eser isimlerine tezde “Taranan Eserler” başlığı altında yer verilmiştir.

2009 yılında Darkan Mamacanova tarafından hazırlanan “Kırgız Destanı Er Eşim’deki Zarf-Fiiller ve Kullanımları” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Tez altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde destan ve müellifi hakkında, ikinci bölümde ise destanın diğer varyantları ve müellifleri hakkında karşılaştırmalı bilgiler yer alır. Üçüncü bölümde metindeki zarf-fiiller ve gramer incelemesi, dördüncü bölümde metnin transkribesi bulunmaktadır. Beşinci bölümde metnin genel dizini ve son bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır.

2012 yılında Merve Kavas tarafından hazırlanan “Kazat Akmattegin’in “Kündü Aylangan Cıldar” Romanında Geçen Zarf-Fiiller ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Tez iki bölümden oluşur. Birinci bölümde bulunan giriş kısmında zarf-fiil terimi, örnek olarak incelenen eser ve yazarı hakkında bilgi bulunmaktadır. İkinci bölüm ise inceleme bölümü olup, zarf-fiillerin yapısı ve işlevi üzerine çalışılmıştır.

2019 yılında Abdullah Kara tarafından hazırlanan “Kırgızcada Zarf-Fiiller” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Tez üç bölümden oluşur. Birinci bölümde Kırgızlar ve Kırgızca hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde çalışmanın teorik arka planı, üçüncü bölümde ise Kırgızcada zarf-fiillerin tipolojik analizi ve betimlemesi yer almaktadır.

Zarf-fiil eklerinin işlevleri üzerine müstakil çalışmaların yanı sıra konu edinilen bir veya birkaç zarf fiil ekinin kökeni veya işlevinin tartışıldığı çokça araştırma makalesi çalışması yapılmıştır. Bunlar:

Ercan Alkaya’nın –gAll ekinin Sibiryâ Tatar Türkçesindeki kullanımı üzerine, Kamil Tiken’in Eski Anadolu Türkçesindeki edatlarla kurulan zarf-fiillerin ifade ve işlevleri ile ilgili, Zeynep Korkmaz’ın Türkçe’de -n zarf-fiil eki ile -pan/-pen eki ve türemeleri ile ilgili, Erkan Salan’ın “ -IcAk” zarf-fiil ve varyantları üzerine ile ilgili, Erkan Salan’ın (-mAGIn) zarf-fiil eki üzerine ile ilgili, Mevlüt Gültekin’in Kırgız Türkçesinde zarf-fiiller ve Türkiye Türkçesi karşılıkları üzerine bir araştırma adlı makalesi ile ilgili, Cihan Çakmak’ın birleşik zarf-fiil kavramı ve çağdaş Türk lehçelerindeki görünüşleri ile ilgili, Gülsel Sev’in “...-r/-Ar...-maz” zarf-fiil ekinin kalıplaşmış kullanımları ile ilgili, Erdem Uçar’ın Eski Türkçe -gInçA zarf-fiil ekinin kökeni üzerine ile ilgili,

Talip Doğan'ın “-(y)Xb ve –mAmIş” zarf-fiil ekleri üzerine ile ilgili, Oğuzhan Durmuş'un -(y)ArAK zarf-fiil ekinin kökeni üzerine ile ilgili makaleleri bulunmaktadır. (Alkaya, 2011; Tiken, 1997; Korkmaz, 1984; Salan, 2015; Salan 2017; Gültekin 2011; Çakmak 2013; Sev 2006; Uçar 2012; Doğan 2024; Durmuş 2012).

Bu çalışmalar incelenirken, doğrudan işlev başlığıyla yazılan makaleler ile işlev başlığı kullanılmadığı hâlde içeriğinde zarf-fiillerin işlevlerine yer veren makaleler de dâhil edilmiştir.

1.3. Simbat Maksutova'nın Hayatı

26 Eylül 1972 tarihinde Kırgızistan'ın Isık Göl Bölgesinde yer alan Çırpıktı köyünde dünyaya geldi. 1997 yılında Kırgız Devlet Üniversitesi'nin Gazetecilik Fakültesinden mezun oldu. Üniversite eğitimi sonrası kısa süreli eğitimcilik hayatı da dâhil olmak üzere, 30 yıldan beri basın-yayın sektöründe görev yapmaktadır. Aalam gazetesinde çalıştıktan sonra, 2004 yılından bu yana Erkin Too gazetesinde gazeteciliğe devam etmektedir. Yazıları dikkatle takip edilen Maksutova, edebiyat alanında, deneme, hikâye ve biyografik eserlere imza atmıştır. 6 kitap yazmıştır.

Yazar, “Arıba Ak-Keme” kamu vakfı başkanıdır. Filolji Bilimleri adayı olan yazar, Kırgız Cumhuriyeti'nin Onur sertifikasının sahibidir. Kırgız Cumhuriyeti Yazarlar Birliği ve Türk Dünyası Yazarlar Birliği üyesidir.

Eserleri: “Maksut Boluş” eseri tarihî bir biyografi kitabıdır. “Isık-Göl Iyık Süyüümdey” eseri, şiir ve düz yazıdan oluşan bir denemedir. “Kırgız İlimindegi Cıldız “Kasım Tınıstanov” eseri, biyografi türünde olup, “Ot Tutangan Onunçu Cıl” eseri ise tarihî belgesel niteliğindedir. Kırgız polis teşkilatının 90. yıl münasebetiyle 90 kadını anlatan “Militsiyadagi Ayımdar” eseri ile kısa hikâye ve şiirlerden oluşan “Asar” adlı eseri bulunmaktadır.

1.3.1. “Asar” Eseri Hakkında

Simbat Maksutova'nın 2021 yılında kaleme aldığı “Asar” adlı eseri, hikâyeler ve şiirler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Hikâyeler bölümünde kısa ve uzun olmak üzere toplam 23 metin bulunmaktadır. Bu metinler, az sayıda deneme, anı, belirli konular üzerine kısa diyaloglar ve yoğun olarak da hikâye türünü içermektedir. Çalışma konumuza, eserde bulunan şiir bölümü alınmamış, sadece hikâyeler başlığı altında bulunan metinler dâhil edilmiştir.

Eserde yer alan hikâyeler:

Tabiyatta Tazargan Balalığım

Yazar, bu metni deneme türünde kaleme almıştır. “Balalığım” başlığı altında, kendi çocukluğuna dair yaşadığı olayları, gezip görerek deneyimlediği olayları, kişisel duygu ve düşüncelerini paylaştığı kısa yazılar bulunmaktadır.

Kaçandır Kaytıp Keleermin

Hikâye, Katarlı Muhammed adında bir gencin iki yıl çalışmak için geldiği Kırgızistan'da kendisiyle aynı apartmanda oturan üniversite öğrencisi Ayzada'ya duyduğu karşılıksız aşkı konu almaktadır. Muhammed çalışmak için geldiği Kırgızistanı, Kırgız halkını, doğasını, iş ortamını çok severek ülkeye âşık olmuştur. Bir gün evinden çıkarken Ayzada ile karşılaşır ve görür görmez âşık olur. Günlerce Ayzada'yı gördüğü yerde bekler ama karşılaşmaz. Aradan on gün geçtikten sonra Ayzada'yı tekrar görür ve konuşmaya karar verir. Bir süre arkadaş olarak ilerleyen ilişkilerinde Muhammed, Ayzada'ya duyduğu aşkı açıkça dile getiri ancak Ayzada kendisinin nişanlı olduğunu,

duygularına karşılık veremeyeceğini belirtir. Bunun üzerine Muhammed çalıştığı yerdeki iş sözleşmesini feshederek ülkesine döner ve bu aşkı sonsuza kadar kalbinde taşır.

Tadgır Sinoosu

Hikâye, önceden onurlu yaşamlarıyla ve sarsılmaz aşklarıyla birbirine bağlı olan, görenlerin büyüldüğü Batma ve kocasının yıllar geçtikçe artan yoksuluk ve kıskançlık sebepleriyle Batma'nın kocasından şiddet görmesi ve bunun dayanılmaz bir hâl almasını, kocasının da alkolik olup sonunda dayanamayarak kendini asıp hayatına son vermesini konu alır.

Kayrılğan Maĥabat

Adil ve Aruuke çocukluktan beri sınıf arkadaşı olan iki gençtir. Zamanla aralarında bir sevgi bağı kurulmuştur. Ortak hedefleri ve hayalleri olan bu iki genç, birlikte tıp fakültesini kazanıp aynı yurttaki kalarak, sınıf arkadaşlığına ve aşklarına devam etmişler. Yıllar geçtikten sonra son sınıfa gelen Aruuke'nin ailesi onu Tilek adında bir gençle nişanlandırmış, bu dayanamayan Adil ise şehre dönüp şehir hastanelerinin birinde doktor olarak çalışmaya başlamıştır. Daha sonra Adil'in ailesi de onu komşu köyden bir kızla evlendirmiştir.

Yirmi yıl sonra altı çocuğu olan ve ilçeye dönüp başhekim olarak çalışmaya devam eden Adil'in yolu, aynı hastanede çalışan Aruuke ile tekrar kesişir. Duygularının hâlâ devam ettiğini anlatan ikili, eşlerinden boşanarak kendilerine beraber yeniden bir hayat kurarlar.

Akça Baarın Çeçe Albayt

Hikâye, Soykal adında iki çocuk annesi genç bir kadının İktisat mezunu olduktan sonra vergi müfettişi olarak çalışma hayatına başlamasını, burada nasıl para kazanıldığını öğrenerek çok lüks bir hayat sürmesini anlatır. Her şeye sahip olan Soykal daha sonra çok nadir rastlanan bir kansere yakalanır. Böylece asıl hayatın amacını ve yaşamın anlamını fark etmesini konu alır.

Meerimbek

Bu yazılı metinde Maksutova kendi yaşadığı bir konuyu dile getirmiştir. Yazar, yıllar önce gazetede çalıştığı sırada özel bir davette Merimbek adında bir beyefendi ile tanışarak kendi ifadesiyle "Beni bu kadar seven, saygı duyan, hayatıma güneş ışığı getiren başka bir şey olmadı." dediği bir aşkı anlatmaktadır. Üç yıl sevgi ve saygıyla yürüttükleri ilişkileri, bir gün Maksutova muhabirlik görevindeyken gelen bir telefonla Merimbek'i kazada kaybettiğini öğrenmesiyle yarım kalmıştır. Yazar, metinde birbirlerine duydukları aşktan hâlâ özlemle ve sevgiyle bahsetmektedir.

Bir Özümler Oylor

Bu bölümde yazar, birçok konuda kendi gözlemlediği sorunları, başından geçen olaylar hakkında kısa kısa anekdotlar vermiştir.

Çırpıklık Kız

Hikâye, babaannesi tarafında küçük yaşta zorla anne ve babasından alınan küçük bir kızın ailesinden ayrı özlem içinde yaşamasını ve büyüdükten sonra ortaya çıkan sorunları paylaşan kısa bir hikâyedir.

Casaker

Bu hikâyede, Ulan adındaki bir gencin patronuna karşı gösterdiği itaatkâr davranışlarıyla alay eden arkadaşı Omar'ın aynı duruma düşmesini konu alan kısa bir hikâyedir.

Uçakçı

Bu hikâye, Oroz adındaki bir meclis üyesinin çıkardığı dedikodunun Beyaz Sarayda yayılmasını konu edinir.

Men Degen –Deputatmın!

Bu metinde Baltabay'ın, sınıf arkadaşları ile bir araya geldiği bir partide, milletvekili olduğu için ayrıcalıklı davranılmasını dile getirdiği bir diyalog paylaşılmıştır.

Çırmalışkan Çinovnikter

Bu metin, Beyaz Saray hakkında konuşulan kısa bir diyalogu içermektedir.

Tagdırdın Taygülük Taşı

Bu hikâye, Marat Maşropov'un milletvekili olması ve ardından geçirdiği başarılı dönemi anlatmaktadır. Marat, halk tarafından sevilen, halkın isteklerini dikkate alan, ülkesi için uğraşan ve sürekli övülen bir vekildir. Bişkek'deki devrimden sonra Marat'ın görevden alınması ve sonrasında başlayan hayatı paylaşılmaktadır.

Selsayak Caşoo

Bu hikâyede Bayas, kendine güvenen bir doktor, sevdiği kızla evlenmiş ve iki çocuk babasıdır. Mutlu bir hayat sürerken Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle Bayas'ın da hayatı çökmeye başlar. Maaşının artık ev geçindirmeye yetmemesi evdeki huzuru da bozar. Bayas tüm bunlara dayanamayarak ailesini terk ederek, sokaklarda alkolik olarak yaşamını sürdürür. Bir gün evden ayrılırken henüz bir yaşında olan kızından bir mektup alır. Mektupta kızı evlendiğini haber vermektedir. Bayas bu mektuptan sonra onu unutmayan ailesine dönmeye, kendini toparlamaya, alkolü bırakmaya karar verir. Evine dönen Bayas, kendisi gibi yolunu kaybetmiş, alkolden bir türlü kurtulamayan, tuzağa düşmüşlere yardım etmek için bir klinik açması anlatılır.

Poçtoçu Akin

Bir çocuğun gözünden postacı olan Akin'e olan ilgisi, sevgisi ve postacılık mesleğine olan bakış açısı dile getirilmiştir.

Mışkıtın Enelik Sezimi

Kediden nefret eden bir ailenin, bahçelerindeki fareyi yakalaması için kedi sahiplenmelerini ve ardından kediye karşı olan nefretlerinin sevgiye dönüşmesini konu alan bir hikâyedir.

Küçük

2-3 aylık sarı küçük köpek yavrusunun bir ailenin bahçesine girmesiyle başlayan hikâyede, aile başta köpeği sevmez ve evden göndermek için her şeyi yapmalarına rağmen köpek bahçeden ayrılmaz. Köpek büyüdükçe bir çoban köpeği olduğu ortaya çıkar ve bu durum aslında yıllardır

ailenin hayalini kurduğu bir şeydir. Böylece köpeği sevmeye başlarlar. Köpek onları bütün kötülüklerden koruyarak sadakatini gösterir. Ancak bir gün köpek kaçırılmasıyla hikâye son bulur.

Köl Aldındaki Keme

Ulan ve Merimbek adında iki gencin dinlenmek için geldikleri göl kıyısında, başlarından geçen boğulma tehlikesi atlattıkları olay anlatılmaktadır.

Bomjdun Ayan Tüşü

Hikâye, Meymandos adında bir adamın başından geçen talihsiz bir olayı ve ardından değişen hayatını konu almaktadır. Meymandos, evli, iki çocuk babası, iyi bir işte çalışan ve mutlu bir hayatı olan bir adamdır. Bir gün karısının onu aldatmasıyla tüm hayatı alt üst olur. Bu olaylardan sonra evini, işini terk ederek alkol bağımlısı olup, zamanla sokaklarda yaşamaya başlamıştır.

10 yılı boyunca sokaklarda yaşamaya devam eden Meymandos, bir gece parka giderek yine kendisi gibi alkolik ve evsiz olan arkadaşının yanında uyuyakalır. Sabah uyandığında arkadaşının hareket etmediği fark ederek onu uyandırmaya çalışır ancak uyanmayınca arkadaşının öldüğü anlayarak suçun ona kalması ihtimalinden dolayı çok endişelenir. Hemen diğer sokak arkadaşlarına haber vererek ölen adamı gömmeye götürdükleri sırada polis onları fark etmesiyle diğer arkadaşları kaçır ve olay Meymandos'un üstüne kalır.

Polis karakoluna götürülerek sorguya alınan Meymandos, olayı anlatır ve suçsuz olduğunu dile getirir. Ardından ölen arkadaşının da alkol sebebiyle öldüğü tespit edilince Meymandos'un suçsuz olduğu ortaya çıkar. Bu sırada polisler Meymandos'un ailesini bulması ile adam ailesine ve kızına tekrardan kavuşur ve hikâye mutlu bir sonla biter.

Kızganiç

“Tagdır Sinoosu” adlı hikâyenin içeriği ile bire bir aynı olmasına rağmen yazar burada hikâyenin adını “Kızganiç” olarak değiştirmiştir.

Es Kirbegen Eski Adam

Yaşlı bir adamın, Sovyet arabasına olan tutkusu ve hiçbir şeyin bu arabann yerini almamasını konu edinen kısa bir hikâdir.

Killer

Hikâye, Murat Kalmatoviç'in tetikçi olarak tuttuğu Ayzada ile birlikte Fatḥullo Aḥmedcanov'a düzenlediği bir suikastı konu almaktadır.

Ayzada, evlenmeden önce zengin, güzel, yüksek eğitilmiş, eğlenceli bir kişiliğe sahip olan genç bir kızken, Melis adında nazik, sabırlı, alçakgönüllü bir adamla evlenir. Evlendikten sonra maddi zorluklar çeken, eski hayat standartlarını kaybeden ancak eşini tüm maddi zorluklar rağmen seven iki çocuk annesidir.

Bir gün yolda yürürken kendisini takip eden biri olduğundan şüphelenir. Bir süre sonra takip edildiğini anlayan Ayzada'nın yanına Murat Kalmatoviç adında bir adam yaklaşır. Ona, hakkında her şeyi bildiğini, maddi zorluklar çektiğini ve bunu çözebileceği yüksek maaşla çalışacağı bir iş fırsatı sunar. Ayzada bu teklifi kabul eder. Başlarda sekreterlik olarak görünen işin arka planının farklı olduğundan habersiz olan Ayzada, mutlu bir şekilde işe gitmeye ve ev geçimine katkıda bulunmaya başlar. Bir süre sonra patronu olan Murat ile aralarında yasak aşk başlar. Birbirlerini daha

iyi tanımaya başlayan Murat ve Ayzada, bir gün vakit geçirirken Ayzada'nın atış konusundaki üstün başarısı Murat'ın dikkatinden kaçmaz. Uzun bir süre geçtikten sonra Murat, asıl amacı olan planını devre sokar. Ayzada'ya tüm gerçekleri anlatarak Fatḥullo Aḥmedcanov'u öldürmesini ve çok yüklü miktarda para teklif ederek tetikçilik yapmasını ister. Ayzada' da bu teklifi uzun süre düşündükten sonra kabul eder ve öldürme planını başarılı bir şekilde gerçekleştirirler.

Olaydan sonra Ayzada tetikçilik yaparak kazandığı parayla çok lüks bir hayat yaşamaya başlar. Bir anda bu kadar lüks yaşantısı kocası olan Melis'in şüphelenmesini sebep olur. Melis'in tüm bunları nasıl sağladığını açıklaması için Ayzada'ya kurduğu baskılar sonucunda Ayzada tetikçilik yaptığı gerçeğini saklayarak sadece Murat ile yaşadığı yasak aşkı ve tüm bu imkânları onun sağladığını itiraf eder. Bu itiraflardan sonra karısını çok seven Melis evi terk ederek ortadan kaybolur. Uzun bir süre geçtikten sonra tüm bu durumlardan kurtulmak isteyen ve kocasını hâlâ sevdiğini fark eden Ayzada, Melisi aramaya çıkar. Melis'in aylar önce köye yerleştiğini öğrenen Ayzada hemen köye gider ancak Melis'in bir trafik kazasında öldüğünü öğrenir. Bunun üzerine Ayzada da tüm hayatını geride bırakarak Melis'in aylarca yasını tutar. Daha sonra hayatını tekrardan düzene koymak için çocuklarını da alarak Bişkek'e yerleşmesiyle hikâye son bulur.

2. İNCELEME

2.1. Zarf-Fiil Ekleri

2.1.1. Basit Zarf-Fiil Ekleri

2.1.1.1. -A/-O; -y Zarf-Fiil Eki

-A zarf-fiil eki, Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde kullanımı devam eden en işlek eklerden biridir.

Eski Türkçeden başlayarak sonraki dönemlerde de ünlü uyumlarına uyduğu görülmektedir. Bu ek Eski Türkçede birleşik fiillerde, tasvir fiilerden önce gelerek zarf belirleyicisi olup, fiil kökenli bazı edatların oluşmasında kullanılmıştır. Bunların yanında asıl yaygın kullanımı ise tekli kullanımıdır (Gabain, 1988: 85).

Orta Türkçe döneminde ekin işlek kullanımı devam eder. Bu ekin işlekliliğinin özellikle Çağataycada arttığı, ikilemeli kullanımları ve birleşik fiil oluşturmakla beraber tekli kullanımlarının da oldukça fazla olduğu belirtilmiştir (Eckmann, 1988: 108-109).

Eski Türkçeden itibaren kullanılan ek, birleşik fiil takımları kurar ve tekrarlama yapar. ET’de -a/-e şeklinde olan ek EAT döneminde de -a/-e şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019: 380).

Mansuroğlu (1988), Karahanlı Türkçesindeki kullanımlarını Tarihî Türk Şivelerindeki Karahanlı Türkçesi makalesinde şu şekilde belirtir: “a) Yardımcı fiillerle tasviri fonksiyonunda kullanılır. b) Fiil şeklinde fakat isim fonksiyonunda. c) Eklendiği fiilleri zarf yapar. d) teyü “diyerek, diye” direkt veya düşünülen ifade bildirir. e) -layü /-leyü “gibi, kadar” anlamında kullanılır.” (Mansuroğlu, 1988: 159-160).

Zeynep Korkmaz, zarf-fiil ekleriyle türetilen zarfların geçmişten günümüze kadar kullanılan eski -A, -I /-U zarf-fiil eklerinin kalıplaşmasıyla oluştuğunu, bunların şekil olarak zarf-fiil görevinde kullanılmalarına rağmen zarf-fiil işlevini zamanla kaybettiğini bu nedenle asıl zarf niteliğini kazandığını belirtmiştir. Aynı zamanda zarfların yaygın ve önemli bir bölümünün de zarf-fiillerle kurulduğunu, bunların çekimli fiil işlevinden çıkarak zarflaştığını açıkça belirtmiştir (Korkmaz, 2007: 174).

Eski Türkçe’de -a /-e; -u /-ü ve nadiren de -ı /-i şeklinde olan ek, Karahanlı (Hacıeminoğlu, 1996: 172-174), Harezmi (Hacıeminoğlu, 1997: 166-168) ve Kıpçak (Karamanlıoğlu, 1994: 144-145) Türkçelerinde de muhafaza edilmiştir. Çağatay sahasında ise ünsüzle biten tabanlara -a /-e nadiren de olsa şiirde -yu / -yü; ünlüyle biten fiil tabanlarına -y şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 107-108).

Kırgız Türkçesi’nde ekin ünsüzle biten fiil tabanlarına gelen -u/-ü ve -ı/-i yani yuvarlak ünlü ve dar ünlü şekillerinin kaybolarak yalnızca -a /-e ile Kırgız Türkçesi’nde ünlülerde dudak uyumundan dolayı ortaya çıkan -o /-ö şekilleri bulunur. Ünlüyle biten fiil tabanlarına ise -y şeklinde gelir (Kudaybergenov ve Tursunov, 1980: 431-432).

Kırgız Türkçesinde bu ek, ünsüzle biten fiil tabanlarına -a/-e: -o/-ö; ünlüyle biten fiil tabanlarına -y şeklinde gelir. /a/, /ı/, /u/ ünlüsü bulunduran fiil tabanlarına -a: tur-a “kalkarak”; /e/ ve /i/ ünlüsü bulunduran fiil tabanlarına -e: kel-e “gelerek”; /o/ ünlüsü bulunduran fiil tabanlarına -o: bol-o “olarak”; /ö/ ve /ü/ ünlüsü bulunduran fiil tabanlarına -ö: küldür-ö “güdürerek” şeklinde eklenir. (Kasapoğlu, 2020: 299)

Çalışmada incelenen metinde, -A/-O; -y zarf-fiil ekinin işlek olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ekin, tekrar gruplarında ve tasvir fiillerle birlikte kullanıldığı; -y zarf-fiil ekinin de olumsuzluk ekinden sonra sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir.

2.1.1.1.1. -A/-O; -y Zarf-Fiil Ekinin İşlevleri

Tarz İşlevinde

-A/-O; -y zarf-fiil eki, ana cümledeki bir hareketin, bir eylemin ya da olayın tarzını, gerçekleşme şeklini bildirir:

Mende akça bar ekenin eç kimge **aytpay**, köçömö-köçö izdep cürüp anı taap, baştığın koluna karmattım. (s. 23)

“Kimseye param olduğunu söylemeden onu sokak sokak ararken buldum, elindeki çantayı tuttum.”

Unçukpay darbazanı caap ketip kalıştı. (s. 25)

“Kapıyı sessizce kapatarak gittiler.”

Birok ertesi erten menen oşol ele maalda oşol cerde biröönü kütüp catkansıp **tura berse** da kız körüngön çok. (s. 35)

“Ancak ertesi sabah aynı vakitte o yerde birisini bekler gibi dursa da kız ortalıkta görünmedi.”

Batma oşondo cerde catkan moynu, beti kögörüp ketken küyöösünün canına **otura kalıp** bir katuu bakırıp aldı. (s. 45)

“Batma, daha sonra boynunda, yüzünde morluklar olan ve yerde yatan kocasının yanına oturarak yüksek sesle bağırdı.”

Antkeni alardın süyüüsü eki cüröktün tüpküründö, unçukpay, eç kimge bilinbey gene tınç **caşay berdi**. (s. 50)

“Çünkü aşkları her iki kalbin derinliklerinde, sessizce, kimseye haber vermeden huzur içinde yaşıyordu.”

Biri-birin izdegender telefon çala berip, gezit betine **çığa berip** abdan köböyüp ketti. (s. 59)

“Telefonla arayarak, gazetelere çıkarak birbirini arayanların sayısı arttı.”

Ayrım uçurda maşınadan **tüşö kalıp**, çaçılıp catkan taştandını küröğü menen urnaga ırgıtıp, şaardıktarga ülgü körsötüp koyuunu özdöştürdü. (s. 87)

“Bazı durumlarda arabadan inerek etrafa saçılan çöpleri kürekle çöp kutusuna atarak kasaba halkına örnek gösterip benimsetti.”

Çıgıp ketse izdep kalbasın degen oy menen oturup, kütüp turuunu **tuura kördü**. (s. 94)

“Dışarı çıktığı takdirde aranmayacağını düşünerek oturup beklemeyi tercih etti.”

Adegende kirip alıp, anan çekesinen remonttu **kıla berebiz**, – dedi Marat oturgandardı caygarıp. (s. 93)

“Önce içeri alacağız, sonra alından tamire başlayacağız – dedi Marat koltukları düzenlerken.

Munu ünün ıgara aytıp alıp, ordunan **tura kalıp**, karañğı bölmödö narı-beri basa berdi. (s.103)

“Bunu yüksek sesle söyledikten sonra ayağı kalkarak karanlık odada dolaştı.”

Küçük arı çurkap bardı da ayaldan ırayım kütköndöy canına barıp calpaktap **cata kaldı**. (s. 125)

“Yavru köpek daha da koşup sanki kadından merhamet bekler gibi yanına uzandı.”

Tergööçü orduna kayra **otura** başka suroogo öttü. (s. 148)

“Araştırmacı tekrar oturarak başka bir soruya geçti.”

Koşunalardı emne deşeerin **bilbey** oşol saam unçukpay turup kalıştı. (s. 166)

“Komşuları o an ne diyeceklerini bilmeden sessiz kaldılar.”

Al üçün biz **şaspay** cüylöşüp oturuşubuz kerek. (s. 176)

“Bunun için acele etmeden konuşmamız gerekiyor.”

Emne deerin **bilbey** unçukpay oturup kaldı. (s. 178)

“Ne diyeceğini bilmeden sessizce kaldı.”

Ordunan ırğıp turdu da unukpastan **şıpılday basıp** tüz ele şefinin kabinetine kirip ketti. (s. 183)

“Ayağı fırladı, tek kelime etmeden doğrudan patronunun ofisine gitti.”

Eköö kol alışıp koştoskon soñ, Ayzada battan basıp e nerse **ayta albay** ıgıp ketti. (s. 185)

“İkisi el sıkışıp vedalaştıktan sonra, Ayzada hiçbir şey söylemeyerek hızla ayrıldı.”

Murat dağı emne dep aktanaarın **bilbey** beti dırtıldep ketti. (s. 194)

“Murat başka ne diyeceğini bilmeyerek yüzü titredi.”

Ayzada aytıp bütüp **unçukpay** cer karap kaldı. (s. 217)

“Ayzada konuşmayı bitirerek yere baktı.”

Ertesi künü Ayzada Murat Kalmatovike e nerse **aytpay** ele erte çıgıp ketti. (s. 222)

“Ertesi gün Ayzada, Murat Kalmatoviç’e hiçbir şey söylemeyerek erkenden ayrıldı.”

Sebep İşlevinde

-A/-O; -y zarf-fiil eki, ana cümledeki bir hareketin, eylemin ya da olayın neden yapıldığını, sebebini bildirir:

Oşondo melcegen cerde **cetpey**, cıgılıp, bir ceriñ sınca emne bolot degen oy başına kelesi? (s. 24)

“Hedefinize ulaşamazsanız, düşüp bir şeyleri kırarsanız ne olur diye hiç düşündünüz mü?”

Ketip gana anı izdey berüüdön, **kütö berüüdön** kutulmak. (s. 40)

“Ancak gitmekle onu aramaktan ve beklemekten kurtulacaktı.”

Arbagı Oşko **bara albayt** ele, antkeni Oştu körgön emes. (s. 62)

“Ünü Oş’a gitmedi çünkü Oş’u hiç görmemişti.”

Maktoolordu ukkan apası cetine **albay**, kızdın erkeletip, betinen ööp-ööp ketti. (s. 73)

“İltifatları duyan annesi yetinmeden, kızının yüzünü okşayıp, öptü.”

Çıgıp ketse izdep kalbasın degen oy menen oturup, kütüp turuunu **tuura kördü**. (s. 94)

“Dışarı çıktığı takdirde aranmayacağını düşündüğünden oturup beklemeyi tercih etti.”

Anın cemesin ukpayın dep üynö **barbay koygom**. (s. 112)

“Onu dinlememek için eve gitmedim.”

Men sıyaktuu colunan adaşkan, araktan arıla **albay**, kapkanga tüşüp kalgan dostorumdu darılayın dep catam. (s. 115)

“Benim gibi yolunu kaybetmiş, alkolden kurtulamayan, tuzağa düşmüş dostlarıma şifa olmak istiyorum.”

Beş mışık enesi menen cürsö kaçan üygö kirip kelet dep üy eeleri kıcaalat **bolo baştaştı**. (s. 122)

“Evin sahipleri, annelerinin yanında olmaları durumunda beş kedinin ne zaman eve gireceği konusunda endişelenmeye başladı.”

Mınday erkeletüünü kütpögön küçük uşunçalık süyündü denesin, **cata kalıp** kuyrugun şıypañdatıp ciberdi. (s. 127)

“Böyle bir okşanmayı beklemeyen yavru köpek o kadar mutlu oldu ki yere uzanarak kuyruğunu salladı.”

Kızdın da cakşı **toyguza albay**, enelik meerim menen бага albay abdan çünçüp ketken bolcu. (s. 156)

“Kızını iyi besleyemediği, annelik şefkatiyle bakamadığı için çok perişan olurdu.”

Kızıkkannın koluna alıp karmalap kördü da ne söz aytaarın **bilbey**, şaldırap olturup kaldı. (s. 215)

“Meraktan onu eline alıp tutmaya çalıştı ve ne diyeceğini bilmeden dalgın dalgın bakarak orada kaldı.”

Çeçkindüü aytilgan Ayzadanın bul sözdörünö Murat Kalmatoviç **unçukpay kaldı**. (s. 229)

“Ayzada’nın bu kararlı sözlerinin ardından Murat Kalmatoviç sessizliğe büründü.”

Zaman İşlevinde

-A/-O; -y zarf-fiil eki, fiil hareketinin, kendi hareketinden önce gerçekleştiğini ifade eder:

Az kün **ötpöy**, cıgılıp tüşüp, butumdu kokustattım. Katuu bolboy, tez ayıktı. (s. 57)

“Birkaç gün geçmeden düşüp bacağımı incittim. Şiddetli değildi, çabuk iyileşti.”

Kresloda çimirilip oturgan Ulan **tura kalam** dep obdulup barıp, şefinin bet mañdayına urundu. (s. 75)

“Sandalyeye çömelip oturan Ulan, kalkarak geriye doğru eğilip patronunun suratına çarptı.”

Akça cönündö katuu oylongonunan beri **bilinbey** on ay ötüp ketiptir. (s. 174)

“Parayı ciddi olarak düşündüğünden bu yana farkında olmadan on ay geçmişti.”

Eköo kol alışıp koştoşkon soñ, Ayzada battan basıp eç nerse **ayta albay** çıgıp ketti. (s. 185)

“İkisi el sıkışıp vedalaştıktan sonra, Ayzada hiçbir şey söylemeyerek hızla ayrıldı.”

-A/-O; -y zarf-fiil eki, fiilin hareketi ile kendi hareketinin aynı zamanda gerçekleştiğini ifade eder:

Emne kılaardı **bilbey**, koşuna Aman abaga çurkap barıp, kozunun içi kööp catkanın ayttım. (s. 25)

“Ne yapacağımı bilmeden komşu Aman ağabeye koşarak, kuzunun midesinin çürüdüğünü söyledim.

Añgıça eşki açılıp, üydün içinen **çığa kalgan** Altınay, “kebeteñ kantet?” dep ciberdi. (s. 62)

“Tam o sırada kapı açılıp, evden çıkarken Altınay, “Nasılsın?” diyiverdi.”

Anı kütüp, ulam-ulam köçögö çurkap çıgıp, buşaymanga **tüşö bereer** elem. (s. 118)

“Onu beklerken tekrar tekrar sokağa koşup çalılıklara düşüyordum.”

Erte **tura kalaar** menen beline asıngan kurunan eki-üç darı alat da cutup ciberet. (s. 170)

“Erken kalkar kalkmaz beline asılı kemerinden iki üç ilaç alıp yutuyor.”

Kızıkkannın koluna alıp karmalap kördü da ne söz aytaarın **bilbey**, şaldirap olturup kaldı. (s. 215)

“Meraktan onu eline alıp tutmaya çalıştı ve ne diyeceğini bilmeden dalgın dalgın bakarak orada kaldı.”

Yeterlilik İşlevinde

Bir eylemin ya da olayın yeterli olup olmadığını esas fiile eklenen al-, bil-, -tur tasvir fiilleriyle birlikte kullanıldığında yeterlilik ifade eder:

Seni mer kılsam, bul cumuştu atkarıp **kete alasıñbı**? – dedi Boke. (84)

“Seni belediye başkanı yaparsam bu işi başarabilir misin? – dedi Boke.”

Oor körbösöñ, 2-3 kün lomka ötüp ketkiçe **tura turayın**? (s. 112)

“Sakıncası yoksa 2-3 gün şişlik geçip gidinceye kadar durayım.”

Başlama İşlevinde

-A/-O; -y zarf-fiil eki, yüklem görevinde olup bir eylemin, olayın ya da hareketin başladığını bildirir. Kırgız Türkçesinde -A ve -y zarf fiil ekleri sadece başta- tasvir fiilinden önce kullanıldığında -mAğA anlamına gelir (Tanç, 2005: 109).

Eki caktan akça **tüşö baştadı.** (s. 56)

“Her iki taraftan da para akmaya başladı.”

Ertesi künden baştap Meerimbek maga **kele baştadı.** (s. 60)

“Ertesi günden itibaren Meerimbek yanıma gelmeye başladı.”

Tüşünböy ele canında turgan dümürdün üstünö alıp **çıga baştadı.** (s. 107)

“Farkına varmadan yanında duran kütüğün tepesinden çıkarmaya başladı.”

Lomkası kete baştaganın cezdi. (s. 113)

“Öfkesini kaybetmeye başladığını hissetti.”

Ayzada baldarın bala bakçaga cetkirip kelgenden kiyin ne kılaarın bilbey üyünün için cıynaştırıp **otura berdi.** (s. 210)

“Ayzada, çocuklarını anaokuluna götürdükten sonra ne yapacağını bilmeden ev temizlemeye devam etti.”

2.1.1.2. -(Ip)/-(U)p Zarf-Fiil Eki

-p zarf-fiil eki, Eski Türkçeden beri kullanılan ve bugünkü Türk lehçelerinin genelinde de çeşitli varyantlarıyla kullanımı devam eden bir ektir.

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde -(y)up/-(y)üp biçimlerinin yanında az da olsa -ıp/-ip biçimleri de bulunmaktadır (Bayraktar, 2004: 143).

Ediskun zarf-fiil eklerini farklı gruplarda ele almış ve -ip ekini bağlama ulaçları başlığı altında göstermiştir. -ip ekinin fiil kök ve gövdelerinde ünlü uyumuna göre ulandığını belirterek, aynı zamanda bu ekin kendi eyleminden sonraki eylemle aynı yöntemde bağlandığını ve bu ulacın kendinden sonra gelen fiili ya da fiilimsiyi olumsuz olsa bile, kendisinin olumlu kaldığını ancak söze olumsuzluk anlamı verdiği açıklamıştır. ET’de ve EAT döneminde -ip ulacının yanında -üben, -übeni, -übenün, -iben gibi şekilleri de kullanılmıştır (Ediskun, 1999: 252-253).

Gülsevin, bağlama zarf-fiilleri başlığında gösterdiği -(y)Up zarf-fiil ekinin, iki fiili birbirine bağladığı ve ilk fiilin yapılmasından hemen ardından ikinci fiilin ya yapıldığını ya da yapılacağını anlatarak, ünlüsünün her zaman yuvarlak olduğunu belirtir (Gülsevin, 2011: 133).

-(y)UbAn ekinin EAT.’de karakteristik bir zarf-fiil olup, -(y)Up ekinden genişlemiş şekliyle EAT dönemine özgü bir zarf-fiil eki olduğunu belirtmiştir (Gülsevin, 2011: 133).

Zarf-fiil eki olan -pan/-pen eki -p zarf-fiil ekinin genişletilmiş halidir. İşlev bakımından -p zarf-fiil ekiyle benzerliği belirtilmiştir. -pan zarf-fiilin işlevinin -p zarf-fiil ile aynı olduğunu, ancak -pan şeklinin daha eski olup kitabelerdeki ağız özellikleriyle sınırlı olduğunu açıklanmıştır (Gabain, 1988: 85).

Kırgız Türkçesinde işlek bir zarf-fiil eki olan -(I)p /-(U)p, ünlüyle biten fiil tabanlarına -p, ünsüzle biten fiillere de uyuma göre /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerinden birini alarak eklenir (Kasapoğlu, 2020: 300).

En önemli özelliklerinden birisi de ekin olumsuz şekli yoktur. Bu ekin olumsuzu -BA- olumsuzluk ekinen sonra -y şeklindedir (Kasapoğlu, 2020: 301).

Ekin kullanımında önemli bir nokta da şudur: /p/ eki ile biten tek heceli fiillere -(I)p /-(U)p zarf-fiil eki getirildiğinde son seste olan /p/ önce tonlulara /b/ye, sonra da sızcılaşılarak /w/ye dönerek erir. Eriyen /p/ konsonantından sonra gelen /ı/, /i/, /u/, /ü/ vokelleri konsonanttan önceki geniş ünlüye dönüşerek ünlüyü uzatır: taap < tap-ıp “bulup” (Tursunov, 1960: 23).

Çalışmada incelenen metinde, -(I)p /-(U)p, zarf-fiil ekinin işlek olarak kullanımı tespit edilmiştir. Ek, tekrar gruplarında, tasvir fiillerle birlikte, III. tip geçmiş zaman çekiminde kalıplaşarak ve olumsuz yapısı -BA- ekinen sonra -y şeklinde sıkça kullanıldığı belirlenmiştir.

2.1.1.2.1. -(I)p /-(U)p Zarf-Fiil Ekinin İşlevleri

Zaman İşlevinde

-(I)p /-(U)p zarf-fiil eki, fiil hareketinin, kendi hareketinden önce gerçekleştiğini ifade eder:

Al kızdı üyünö **kirgizip baratıp**, iregeleş düköndön kerektüü tamak-aştardı satıp aldı. (s. 39)
“O kızı evine sokup gidip, komşu marketten gerekli yiyecekleri satın aldı.”

Daroo şopurun **toktotup**, kızdı **çakırtıp kaldı**. (s. 97)
“Hemen şoförü durdurup, kızı çağırdı.”

Anan bir az baskanda tık **toktop kalıştı**. (s.142)
“Kısa bir yürüyüşün ardından durdular.”

Kiçinde da türtsöm oygonboyt, **çakşılap** karasam ölüp kalıptır. (s. 148)
“Akşam bile onu itsem uyanmıyordu, yakından baktığımda çoktan ölmüştü.”

Maşinasın zıpıldap aydap, bir saatta ele körsötkön üyünö **cetip bardı** tergööçü. (s. 151)
“Sorgu hâkimi, arabasını sürdü ve bir saat içinde gösterilen eve ulaştı.”

Balasın tapkanına **süyünüşüp**, ata-ene algaç başka baldarın tez kelgiçe dep çakırıştı. (s. 159)
“Çocuklarını bulmanın sevincini yaşayan ebeveynler, önce diğer çocuklarını da hemen gelmeleri için çağırdı.”

Bir topko **ıylap** olturgandan kişin oylogon plandarın kayradan estedi. (s. 227)
“Bir süre ağladıktan sonra planlarını yeniden hatırladı.”

Al ketkenden kişin bir da can al turgan cerden alardı **sıypalap** tappay kalıştı. (s. 230)
“O gittikten sonra bulunduğu yerde onlara dokunan tek bir ruh bile bulamadı.”

-(I)p /-(U)p zarf-fiil eki, fiilin hareketi ile kendi hareketinin aynı zamanda gerçekleştiğini ifade eder:

Alardı **körüp** suktana karaçubuz. (s. 29)

“Onları görünce hayranlıkla bakardık.”

Oşol cer daroo aga ıyıkta **körünüp ketti**. (s. 35)

“O yer, hemen ona kutsal gibi göründü.”

Kelip keteerge cakın kızın bekem **kuçaktap** öptü da çıkıp ketti. (s. 72)

“Gelin çıkmak üzereyken kızına sımsıkı sarılıp öptü ve gitti.”

Anan daroo smartfonunan Bişkektegi dosuna **çalıp**, saat 14tö Bişkekte boloorun bildirdi. (s. 83)

“Daha sonra hemen akıllı telefonundan Bişkek’teki arkadaşını arayıp, saat 14.00’te Bişkek’te olacağını söyledi.”

Tördö apam, tayakem, kaynata, kaynenemder oturuştı. Alardı **karap oturup**, sizdi sagınganımdı bildim. (s. 108)

“Başköşede annem, dayım, kayınpederim, kayınvalidem oturuyordu. Onlara bakıp sizi özlediğimi fark ettim.”

Köçödö özünö okşogondor **tolup ketiptir**, alar menen çoquu cürüp kaldı. (s. 106)

“Sokak onun gibi insanlarla doluydu, onlarla birlikte yürüyordu.”

Cay **kelip**, aptaptuu ışık başaldı. (s. 128)

“Yaz mevsimi gelince kavurucu sıcaklar başladı.”

Ayal aga tamak bere baştadı ele, küçük **karap** da koybodu. (s. 129)

“Kadın onu beslemeye başladı ama yavru köpek ona bakmadı bile.”

Bir ubakta birösüü ordunan tura kala **sögünüp kirdi**. (s. 142)

“Bir ara içlerinden biri ayağa kalkıp küfretmeye başladı.”

Tergööçü bomcdı **eerçitip**, küzötçüsün alıp maşinasına oturdu. (s. 150)

“Sorgu hâkimi, evsiz adamı da yanına alarak korumasıyla birlikte arabasına bindi.”

Ata-ene uulunun bomc **bolup kalgan** kebetesin körüp, cüröktörü zırkırıp turdu. (s. 152)

“Ebeveynleri, oğullarının evsiz bir insan gibi göründüğünü gördüklerinde kalpleri sızladı.”

Erte tura kalaar menen beline asıngan kurunan eki-üç darı alat da **cutup ciberet**. (s. 170)

“Erken kalkar kalkmaz beline asılı kemerinden iki üç ilaç alıp yutuyor.”

Murat artkî eşiğin **açıp** Ayzadanı oturguzdu da özü canına oturdu. (s. 176)

“Murat arka kapıyı açarak Ayzada’yı oturtup, yanına oturdu.”

Kirip barsa üstündö kişi oturgan eken, kayra **çıgıp ketsembi** dep oylanup kaldı. (s. 183)

“İçeri girdiğinde yanında bir adam oturuyordu ve tekrar dışarı çıkıp çıkmayacağını merak ediyordu.”

Kombinat buudaydı un kılıp iştep **çıgıp satıp**, undan dayar produktsiyanın 7-8 türün çıgarat. (s. 186)

“Tesis, buğdayı işleyip un haline getirerek satıyor ve 7-8 çeşit hazır un ürünü üretiyor.”

Tezere tuşunda uşulardı **oylop oturup** baktıluu cılmayıp kaldı. (s. 202)

“Pencerenin önünde oturup bunları düşünerek mutlu bir şekilde gülümsedi.”

Baldarın, küyöösün oylop ciberdi. Tezireek üyünö **cetip alardı** alıp kaydadır citip çok bolgusu keldi. (s. 206)

“Çocuklarını ve kocasını düşündü. Bir an önce evine varıp, onları alarak bir yerde yaşamak istiyordu.”

Al uşulardı oylop oturganda telefon **şnğırıp kaldı**. (s. 213)

“O bunları düşünürken telefon çaldı.”

Kızıkkannın koluna alıp **karmalap kördü** da ne söz aytaarın bilbey, şaldırıp oturup kaldı. (s. 215)

“Meraktan onu eline alıp tutmaya çalıştı ve ne diyeceğini bilmeden dalgın dalgın bakarak orada kaldı.”

Tamamlanma İşlevinde

Cümle ortasında kullanılarak cümledeki hareketin tamamlandığını bildirir:

Baktar **darılanıp** бүткөн соң bir бөтөлкө ашып kaldı. (s. 127)

“Ağaçlar ilaçlanıp bitirildikten sonra geriye bir şişe kaldı.”

Üydö bayagıday akçadan çıkçu uruş **toktop**, biri-birine külkü tartuulagan күндөр орун алган. (s. 190)

“Evde önceleri paradan kaynaklı çıkan kavgalara son verip, onun yerine birbirimize şaka yaptığımız günler yer aldı.”

Yan cümlede kullanılarak hareketin tamamlandığını bildirir:

Kiyin eköө kişinekey eski üydü zaңğıratıp çoң kılıp **salıp alıştı**. (s. 54)

“Daha sonra ikisi, küçük eski evi büyütüp, kocaman yapıp yeniden inşa ettiler.”

Akırkı mintip baarı dubal uraganday **urap түştü**. (s. 165)

“Sonunda her şey bir duvar gibi çöktü.”

Başlama İşlevinde

Ana cümledeki hareketin başlangıcını bildirir:

Oşondon **baştap** anın Bişkektegi çaşoosu baştaldı. (s. 33)

“Ondan itibaren onun Bişkek’teki hayatı başladı.”

Aradan ubakit **ötüp**, biri cetekçi, biri vraç katarı iştey baştaştı. (s. 50)

“Aradan zaman geçince, biri yönetici diğeri doktor olarak çalışmaya başladı.”

Banktı başkaga **ötkörüp berip**, kreditke aralaşpay kaldım. (s. 54)

“Bankayı başka bir bankaya devrederek, kredilere bulaşmayı bıraktım.”

Attiñ deseñ, bir cıldan kiyin Bişkekke **kaytıp kelip**, işimdi ulanttım. (s. 62)

“Ne yazık ki bir yıl sonra Bişkek’e geri dönüp işime devam ettim.”

Bolot Beyşeev daroo katçı kızdı çakırıp, Marat menen kol **alışıp uzatıp** koydu. (s. 84)

“Bolot Bayşeev hemen sekreterini çağırıp, Marat ile el sıkışıp uğurladı.”

Köçönün ar bir burçuna köçöt güldörü **cayılıp çıktı**. (s. 88)

“Sokağın her köşesine çiçek fidanları yayıldı.”

Ertesi künden **baştap** könö baştadı. (s. 121)

“Ertesi günden itibaren alışmaya başladı.”

Eki ay ötköndö mıymıylardın közü **açılıp**, kampadan sırtka çıkıp, koroodo oynoy baştaştı. (s. 122)

“İki ay sonra miyavlayanların gözleri açılarak, ambardan dışarı çıkıp avluda oynamaya başladılar.”

Anı uulu dosu menen **alıp barıp**, çerge kömüşkөн ele. (s. 125)

“Oğlu ve arkadaşı onu alarak toprağa gömdüler.”

Akırından itter **tarap-tarap** çok boluştu. (s. 130)

“Köpekler yavaşça etrafa dağıla dağıla ortadan kayboldular.”

Küçüktün bir maşınada kadimki ele aldıñkı oturguçunda **oturup**, ketip baratkanın ayttı. (s. 131)

“Yavru köpeğin bir arabanın ön koltuğunda oturarak, gittiğini söyledi.”

Anan içine tolgon suu **atırılıp çığıptır**. (s. 135)

“Daha sonra içeriye dolan su fişkıarak çıktı.”

Kelgen küzötçügö baarın **aytıp** bereerin ayttı. (s. 147)

“Gelen bekçiye her şeyi anlatacağını söyledi.”

Kiyip kelgen kiyimderi 2-3 aydan kiyin tıtlıldı. (s. 157)

“Giyip geldiği giysileri 2-3 ay sonra yırtıldı.”

Bir colu kızın körgüsü kelip, ata-enesi çaşagan üydü **aylançıktap**, anın oynop cürgönün körgen bolçu. (s. 158)

“Bir keresinde kızını görmek isteyerek ailesinin yaşadığı evin etrafında dolaşıp, onu oynarken görürdü.”

Ayzada anın kolunan algan dokumentterin bir sıyra **karap çıktı**. (s. 177)

“Ayzada, onun elinden aldığı belgelere biraz göz attı.”

Kabinetine bardı da çoquu iştegenger menen **uçuraşıp**, eç şek bildirgen cok. (s. 184)

“Ofisine gitti ve iş arkadaşlarını selamlayıp, hiçbir şüphesini dile getirmede.”

Bardık dokumentterge koldor **koyulup**, eki taraptın möörlörü basıldı. (s. 200)

“Tüm belgeler her ikisi tarafından imzalanarak mühürlenmişti.”

Yönelme İşlevinde

Bir yere doğru yönelme, eğilim gösterme gibi fiil hareketini bildirir:

Kündö kezüüdön kelatkanda tosup turgan mani alıştan körüp, **kaçıp cönöçü**. (s. 16)

“Her gün otlatmadan döndüğümde (geldiğimde) beni bekleyip uzaktan görünce kaçardı.”

Anın kişinekey alsız kolun karmagan ecesi **dikildetip cönödü**. (s. 73)

“Ablası onun küçük zayıf elini tutarak hızla yoluna devam etti.”

Andan bara turgan coop algandan kiyin **kuduñdap cönödü**. (s. 88)

“Ondan yanıt aldıktan sonra aceleyle gitti.”

Anan dostorunun kayakka barıp cataarın tık estedi da **çurkap cönödü**. (s. 141)

“Sonra arkadaşlarının tam olarak nereye gittiklerini hatırladı ve o tarafa doğru koştu.”

Anan daroo ordunan tura **çurkap cönödü**. (s. 141)

“Daha sonra tamamen ayağa kalkarak koşmaya başladı.”

Eki çaktı karap, eç kim cok ekenine ınangandan kiyin kayra **süyröp cönöştü**. (s. 143)

“Her iki yöne bakıp, kimsenin olmadığından emin olduktan sonra tekrar yürümeye başladılar.”

Tarz İşlevinde

-(I)p /-(U)p zarf-fiil eki, asıl cümledeki bir hareketin, bir eylemin ya da olayın tarzını, gerçekleşme şeklini ifade eder:

Al kuruna baylap algan ustarasın alıp çıkıp, şıldırıp agıp catkan suudan koçuştap alıp çaçımdı **suulap**, kırıp salçu. (s. 14)

“O kemerine bağladığı usturasını çıkarıp, şırıldayarak akan sudan iki avuçla alıp saçını ıslatarak tıraş ederdi.”

Anglisçe ırlardı obonu menen üydö çeyin **ırlap barçubuz**. (s. 22)

“Eve kadar İngilizce şarkıları besteleriyle söyledik.”

Közdörü ıylay berip **kızarıp**, bayagısının da kööp çığıptır. (s. 43)

“Gözleri ağlayarak kızarıp, öncekinden de şişmişti.”

ıylap turgan baldarın körgöndö denesi çıyrala tüşüp, baldarın kolunan ceteley sırtkka **çıgıp ketti**. (s. 46)

“Ağlayan çocuklarını gördüğünde bedeni yere yığıldı, çocukların elinden tutarak dışarı çıkardı.”

Közdörü bacıraygan Aruuke üydö **süyünüp** çurkap kirdi. (s. 47)

“Gözleri fal taşı gibi açılan Aruuke mutlu bir şekilde eve koştu.”

Adil baarın tökpöy-çaçpay **aytıp berdi**. (s. 53)

“Adil hepsini kelimesi kelimesine söyledi.”

Meni körüp ele tiktegen boyunça **turup kaldı**. (s. 60)

“Beni görür görmez ayağa kalktı.”

Kayra **basıp** barıp el arasına oturup kaldı. (s. 67)

“Tekrar yürüyerek insanların arasına oturdu.”

Daroo şopurun **toktotup**, kızdı çakırtıp kaldı. (s. 97)

“Hemen şoförü durdurup, kızı çağırdı.”

Arı-beri **çurkap**, köpkö oynodu. (s. 122)

“İleri geri koşarak, uzun süre oynadı.”

Küçük katuu kınışladı da darbazadan arı **atıp çıktı**. (s. 126)

“Köpek yavrusu içten inleyerek bahçe kapısından şiddetle geri fırlayıp çıktı.”

Mınday appak katerler tezdik menen köl ortosuna **sızıp ketişet**. (s. 132)

“Bunun gibi bembeyaz gemiler gölün ortasına hızla çekilebilir.”

Militsioner anı tañ kalganday **karap kaldı**. (s. 146)

“Polis, ona şaşırmış gibi baktı.”

Munu ukkan bomc közün **açıp-cumup**, tañ kalıp kaldı. (s. 149)

“Bunu duyan evsiz adam gözünü açıp kapayarak şaşırdı.”

Meymandos ata-enenin tun uulu bolgonduktan abdan akıl-estüü, bilimdüü **bolup çoñoydu**. (s. 154)

“Misafirperver bir ailenin en büyük oğlu olarak çok zeki ve eğitimli bir şekilde büyüdü.”

Al ayaldamaga çeyin şaşpay köçödö **ketip barattı**. (s. 174)

“Otobüs durağına kadar acele etmeden sokakta yürüdü.”

Ötö dıkattık menen bul iştin colunu **iştep çıktık**. (s. 191)

“Bunu yapmanın yolunu çok dikkatlice araştırdık.”

Eger sen caman cagin ele oylop atsan, anda caman **bolup kalışı** mümkün. (s. 199)

“Sadece kötü tarafını düşünürsen kötü olabilir.”

Tezere tuşunda uşulardı oylop oturup baktıluu **cılmayıp kaldı**. (s. 202)

“Pencerenin önünde oturup bunları düşünerek mutlu bir şekilde gülümsedi.”

Eki cagin şaşpay **karanıp alıp** anan sözün baştadı. (s. 211)

“İki taraf da acele etmeden bakıp sonra söze başladı.”

Ayzada bul künü özün toktoo karmap, birok **korkup ötkördü**. (s. 212)

“Ayzada, bu günü sakın ama korkmuş bir şekilde geçirdi.”

Melis sözdörün eptep aytıp bütüp kalçıldap barıp **ıylap ciberdi**. (s. 218)

“Melis, sözlerini zar zor bitirerek gözyaşlarına boğuldu.”

Sebep İşlevinde

-(I)p /-(U)p zarf-fiil eki, asıl cümledeki bir hareketin, eylemin ya da olayın neden yapıldığını, sebebini bildirir:

Antkeni alardı **acıratıp**, koyup bergen tagdırdın akısı da kalgan emes. (s. 52)

“Çünkü onları ayıran ve ayrı tutan kader buna değmezdi.”

Stresske **tüşüp**, elden kaça başladım. (s. 54)

“Strese girip insanlardan kaçmaya başladım.”

Mınday areketlerden gubernatordun kadir-barkı kündön-küngö **tüşüp oturdu**. (s. 89)

“Bu tür eylemler nedeniyle Vali’nin itibarı gün geçtikçe azaldı.”

Cakpagandar **kuuguntuktalıp**, çet ölkögö kaçıp, ayırımı darı öltürüldü. (s. 96)

“Yanaşmayanları sürgüne gönderip, yabancı ülkelere kaçırıp, bazıları da öldürüldü.”

Soyuz **tarap**, köptörü migrant bolup Rossiyaga agılıp kete baştaştı. (s. 105)

“Birlik dağılınca, pek çok kişi göçmen olarak Rusya’ya akın etmeye başladı.”

Mışıktın enelik sezimin **körüp**, adamdar nes bolup karap kaldı. (s. 124)

“Kedinin annelik duygusunu gören vatandaşlar şaşkına döndü.”

Oşonu menen küçük baarına caman **körünüp** catıp kaldı. (s. 126)

“Böylece köpek yavrusu herkese kötü görüldü.”

Boşonuuga araket **kılıp catıp**, başın kemenin temirine süzüp aldı. (s. 134)

“Kurtulmaya çalışırken başını geminin demirine çarptı.”

Eç kim ciyirkenbesin dep özü da adamdardan **alıstap kalgan**. (s. 137)

“Kimse tiksınmesin diye insanlardan da uzaklaştı.”

Munu ukkan bomc közün açıp-cumup, tañ **kalıp** kaldı. (s. 149)

“Bunu duyan evsiz adam gözünü açıp kapayarak şaşırdı.”

Ata-ene uulunun bomc bolup kalgan kebetesin **körüp**, cüröktörü zırkırap turdu. (s. 152)

“Ebeveynleri, oğullarının evsiz bir insan gibi göründüğünü gördüklerinde kalpleri sızladı.”

Kızdın da cakşı toyguza albay, enelik meerim menen бага albay abdan **çünçüp ketken** bolcu. (s. 156)

“Kızını iyi besleyemediği, annelik şefkatiyle bakamadığı için çok perişan olurdu.”

Bir colu kızın körgüsü kelip, ata-enesi çaşagan üydü **aylançıktap**, anın oynop cürgönün körgen bolcu. (s. 158)

“Bir keresinde kızını görmek isteyerek ailesinin yaşadığı evin etrafında dolaşıp ve onu oynarken görürdü.”

Atasının tabılğanın ugup Akılay da cürögü **elep-celep bolup** cürdü. (s. 160)

“Babasının bulunduğunu öğrenen Akılay’ın kalbi kaygılı oldu.”

Kızganiç kara kuurayday bürün **açıp alıp**, üydöğü tınçtıktı buza baştağan bolcu. (s. 162)

“Kıskançlık karaçalı gibi açılıp evde huzuru bozmaya başladılar.”

Anın döñgölöğü **çurkap tursa**, andan ötkön bakıt cok. (s. 167)

“Eğer tekerleği hızla dolaşıyorsa bundan daha büyük bir şans yok.”

Negedir akırkı cıldarı dostoru da **alıstap ketiştı**. (s. 172)

“Bazı nedenlerden dolayı arkadaşlar son yıllarda uzaklaştılar.”

Emne deerin bilbey unçukpay **oturup kaldı**. (s. 178)

“Ne diyeceğini bilmeden sessizce kaldı.”

İçinen tüzük cumuş tapkanına **cüyünüp cürdü**. (s. 180)

“İçinden iyi bir iş bulduğu için mutluydu.”

Oşogo partiya-partiya kılıp çet ölködön tovar taşıtıp **kelip catat**. (s. 201)

“Bunun için yurt dışından partiler halinde mal getirip satıyor.”

Süreklilik İşlevinde

Ana cümledeki eylemin hareketinin devam ettiğini ve sürekliliğini belirtir:

Apam üydön çıkpagan kızdarına aytsa dele, alar suu **alıp kelişten** korkup oturuşuptur. (s. 18)
“Annem evden çıkmayan kızlarına söylese de, onlar su alıp gelmekten korkmuyor.”

Men dagı seni unutpay, uşul küngö çeyin **süyüp keldim**. (s. 51)
“Ben yine seni unutmadım, o güne dek sevdim.”

2.1.2. Birleşik Zarf-Fiil Ekleri

2.1.2.1. -ArdA/-OrdO; -rdA Zarf-Fiil Eki

Kırgız Türkçesinde gelecek zaman sıfat-fiil eki olan “-Ar/-Or”, tarihî dönemler içinde ilk olarak Eski Türkçe döneminin yazılı eserlerinde “-ur/-ür, -ar/-er, -yur/-yür, -r” şeklinde tespit edilmiştir. O dönemde eki, şimdiki ve gelecek zaman belirten geniş zaman sıfat-fiil ve kip eki olarak kullanılır (Gabain, 1988: 80).

Eraslan, “Türkçenin umumi isim-fiil eklerindendir. Eski Türkçe’de daha ziyade -r, -ur/-ür şekilleri yaygın olarak kullanılmıştır. Eski Türkçe’den sonra da “-ur/-ür” kullanıştan düşünce “-r” yanında “-ar/-er” eki umumileşmiştir. Bu ekler de Eski Türkçe’den beri şekil ve zaman eki durumuna geçip geniş zaman sıfat çekimini kurmuştur.” şeklinde açıklamıştır (Eraslan, 1980: 29)

Ercilasun, Karahanlı döneminde ekin, sıfat-fiil ve kip eki olarak kullanıldığını, Orhun döneminde başlayan “-ur/-ür > -ar/-er, -ır/-ir” şeklindeki değişimin devam ettiğini belirtir (Ercilasun, 1984: 120).

Ergin, “Bu ekler geniş zaman ifade eden partisip ekleridir: dayanıl-ı-r misalinde olduğu gibi. Bu ekler çok fazla kullanılmaz. Geniş zaman partisibi olarak, dediğimiz gibi, daha çok -an, -en’li şekil kullanılır. -r ve -ar, -er aynı zamanda şekil ve zaman eki durumuna geçen partisip eklerindendir. -ur, -ür tabii eskiden vardı. Sonradan ortadan kalkmıştır.” şeklinde açıklama yapmıştır (Ergin, 2006: 335).

Kasapoğlu ekin, belirsiz gelecek sıfat-fiil eki olan -Ar/-Or; -r eki ile bulunma hali eki olan +dA/+dO ekinin birleşmesinden oluştuğunu ifade eder. Ünlüyle biten fiillere -rda/-rde; -rdö şeklinde, ünsüzle biten fiillere ise -ArdA/-OrdO şeklinde geldiğini ve ekin işlek bir kullanıma sahip olmadığını belirtir (Kasapoğlu, 2020: 303)

İncelenen metinde -ArdA/-OrdO zarf-fiil eki iki örnekte tespit edilmiştir. İşlek bir kullanıma sahip olmayan ek, örneklerde sadece zaman işleviyle kullanılmıştır.

2.1.2.1.1. -ArdA/-OrdO; -rdA₃ Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Zaman İşlevinde

Eylemi zaman yönünden nitelendirir. Fiilin hareketi ile kendi hareketinin aynı zamanda gerçekleştiğini ifade eder:

Üyünön çıgıp **keteerde** kiçüü kızı Ayana arañ bir caşka çıgıp kalgan. (s. 108)
“Evden ayrıldığında küçük kızı Ayana henüz bir yaşındaydı.”

Üydün kocaykesi ene katarı mışkıttın oşol abalın öz cürögünön sızıra ötkördü. Baldarın emcekten **çugaraarda** kanday gana zırkırağan. (s. 123)

“Ev hanımı, bir anne olarak kedinin içinde bulunduğu kötü durumu yüreğinde hissetti. Çocuklarını süttten kestiğinde nasıl da yakınmıştı.”

2.1.2.2. -A/-O; -y elekte Zarf-Fiil Eki

Kasapoğlu ek için, “-A/-O; -y elek sıfat-fiil ekinin, -te bulunma hali ekini almasıyla oluşur.” şeklinde belirtmiştir (Kasapoğlu, 2020: 304).

İncelenen metinde sadece üç örnekte tespit ettiğimiz -A/-O; -y elekte zarf-fiil eki, işlek bir kullanım göstermemektedir. Tespit edilen örneklerden hareketle ekin sadece sınırlandırma işlevinde kullanıldığı belirlenmiştir.

2.1.2.2.1. -A/-O; -y elekte Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Sınırlandırma İşlevinde

Eylemin zaman sınırını belirtmek için kullanılmıştır. Fiil hareketinin, kendi hareketinden önce gerçekleştiğini ifade eder:

-Balkim sen çın ele uşunday ekenin bileersiñ? Ugup **bütö elekte** ele berkinisi anın aytkanına işene baştadı. (s. 78)

“Belki sen gerçekten de böyle olduğunu bilirsin? Dinlemeyi henüz bitirmeden öbürü onun söylediklerine inanmaya başladı.”

Anın oozunan söz çıgıp, **çığa elekte** löküygön cigitteri daroo atkarganga maş. (s. 97)

“Onun ağzından söz henüz çıkmadan genç erkekleri hemen göndermekte usta.”

Oyunun ayagina **çığa elekte** eşik katuu tarsıldap ciberdi. (s. 210)

“Oyun henüz bitmeden kapı yüksek sesle çarpıldı.”

2.1.2.3. -BAstAn/-BOstOn Zarf-Fiil Eki

Kırgız Türkçesi dil bilgisi eserlerinde “-Ar/-Or” ekinin olumsuz türü olarak adlandırılan -BAst/-BOst eki, ilk olarak Eski Türkçe dönemindeki yazılı kaynaklarda “-mAz” şeklinde ortaya çıkmıştır (Gabain, 1988: 78).

Tekin, ekin niteleyici ve yüklem olma özelliklerini belirtmiştir (Tekin, 2000: 170).

Eraslan, eki “-maz/-mez isim-fiil eki de Eski Türkçeden beri şekil ve zaman eki durumuna geçerek “menfi geniş zaman çekimi” kurmuştur.” şeklinde belirtmiştir (Eraslan, 1980: 29).

Ercilasun, ekin “-mAz” şeklinin yanında “-mAs” şeklinin de Karahanlı döneminde kullanıldığını belirtir (Ercilasun, 1984: 120).

Kasapoğlu, -Ar/-Or; -r gelecek zaman sıfat-fiil ekinin olumsuz yapısı olan -BAst/-BOst ekinin, +tAn/+tOn ayrılma hal ekiyle birleşmesinden oluştuğunu ve işlek bir kullanıma sahip olmadığını belirtir (Kasapoğlu, 2020: 304).

Olumsuz yapıda kullanılan -BAstAn/-BOstOn zarf-fiil eki, incelenen metinde dört örnekte tespit edilmiştir. Örnek cümlelerde ek, sadece tarz işleviyle kullanılmıştır.

2.1.2.3.1. -BAstAn/-BOstOn Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Tarz İşlevinde

Çok işlek olmayan bu ek, eylemin cümledeki tarzını, gerçekleşme biçimini bildirir:

Ordunan ırıp turdu da **unçukpastan** şıpılday basıp tüz ele şefinin kabinetine kirip ketti. (s. 183)

“Yerden atlayıp kalktı da ses çıkarmadan çabuk çabuk yürüyüp açıkça şefinin odasına (birden) girdi.”

Al **oylonboston** miltıktı koluna alıp meelep atıp ciberdi. (s. 187)

“O düşünmeden tüfeğini koluna alıp nişan alarak atıverdi.”

Murat da anın oyun bölgesi kelbey **ündöböstön** tamekisin tutantıp aldı. (s. 196)

“Murat fikrini paylaşmak istemedi ve konuşmadan sigarasını tutuşturdu.”

Orunbasardın ökümlü süylöğön cüyöölü sözünö tıgiler **oylonboston** turup çıkıp ketiştı. (s. 208)

“Yardımcı vekilinin özür hükmünü söylediği konuşmasına diğerleri düşünmeden kalkıp çıkıp gittiler.”

2.1.2.4. -çUday Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe döneminden itibaren birçok tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde işlek olarak kullanılan dey (< E. T. teg) benzetme edatı Kırgız Türkçesinde hem anlam olarak hem de kullanım alanı olarak genişlemiştir.

Eski Türkçe döneminde teg edatı ekleşmeden de sıfat-fiil ekleriyle birlikte zarf-fiil olarak kullanılmıştır (Gabain, 1988: 99)

Kasapoğlu, ekin -çU ile +day ekinin birleşmesinden oluştuğunu ve “-cak gibi” anlamında kullanıldığını belirtir (Kasapoğlu, 2020: 304).

İncelenen metinde -çUday zarf-fiil eki, işlek bir kullanıma sahip olmadığı tespit edilmiştir. Örneklerde ekin, sadece tarz işlevinde kullanıldığı belirlenmiştir.

2.1.2.4.1. -çUday Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Tarz İşlevinde

-çUday zarf-fiil eki, asıl fiilin gerçekleşme biçimini, tarzını ifade eder:

Özgöçö mektepti bütüp catkan cılı eköö biri-birin körbösö tura **albooçuday** izdeşip kalışkanda eldin sözünö bir kabılışkan. (s. 48)

“Özellikle okuldan mezun oldukları yıl birbirlerini görmeden duramayacak gibi birbirlerini aradığında elin sözüyle karşılaştılar.”

-Turaa oy! Ötö akılmanduuluk menen tabılğan kemenger oy! – dayıma ozunup, şefinin oozuha kirip **ketçüdöy** bolgon casaker Candos adatınca toptu carıp, cüylop ciberdi. (s. 92)

“ – Doğru fikir! Aşırı bilgelik ile bulunan zekice fikir! – Her zaman öne atılıp, başkanın yersiz konuşacak gibi olan alkışçısı (yancı, dalkavuk, çıkarıcı) Candos gelenekçi grubu yarıp, konuşuverdi.

Kançalık iştese da aylık **cetçüdüy** emes, oşondon uruş köp çıkçu boldu. (s. 105)
“Ne kadar çalışsa da maaşı yetecek gibi değil, ondan itibaren çok kavga çıkardı.”

Alarsız çaşay **albooçuday** tınımsız okuy bereer elem. (s. 120)
“Onlar olmadan yaşamayacak gibi sürekli okurdum.”

Degele **oygonçuday** türü çok. (s. 140)
“Özellikle uyanacak gibi durmuyordu.”

Özünön olburluu nemenin eki kolunan tartıp körsö, degele cıldıra **alçuday** emes. (s. 141)
“Kendisinden iri yarı neyi iki eliyle çekmeyi denese, hiç yerinden oynatacak gibi değil.

İçinen örttöngön küyüt sırtka vulkan bolup atılıp **çıkçuday** abalda ele. (s. 163)
“İçten yanan üzüntüsü bir volkan gibi dışarı atılıp çıkacak gibi durumdaydı.”

Küyöösünün birin-ekin alıp kelgeni menen özünün aylığın karap otursa **bolçuday** emes. (s. 172)
“Kocasının tek tük aldığı ile kendisinin maaşını görürken olacak gibi değil.”

-Ayzada, emne olturasıñ? Terezeden karadık kança colu, degi **kirçüdüy** türüñ çok. İşke kelgenden kiyin işteş kerek da. (s. 183)

“– Ayzada, neyin var? Pencereden kaç kez baktık, doğrusu girecek gibi halin yok. İşe geldikten sonra çalışmak gerek ya.”

Ulangan sayın eköo biri-birisiz çaşay **albooçuday** magnittey tartıla berişti. (s. 190)
“Devam ettikçe ikisi birbiri olmadan yaşayamayacak gibi birbirine mıknaş gibi çekildiler.”

Azır ele kirip kelip kolun kişendep türmögö alıp **ketçüdüy** bolup köñülü aynıp ketti. (s. 206)
“Derhal (içeri) girerek elleri kelepçelenip cezaevine alınacak gibi olup gönlü birden fenalaştı.”

Antpese başındaki oylor cindi kılıp **ciberçüdüy**. (s. 207)
“Aksi takdirde aklındaki düşünceler (onu) çıldırtacak gibi.”

Ansız bir öörönü eñşerilip **kalçuday**. (s. 221)
“Onsuz bir vücudunun yarısı eksilip kalacak gibi.”

2.1.2.5. -GAnçA/-GOnçO Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçeden beri işlek bir kullanım gösteren -GAn sıfat fiil eki, tarihî ve çağdaş lehçelerde çeşitli görevler üstlenmiş, işlek kullanımı olan bir ektir. Bu ek, isim, sıfat-fiil, zaman eki, ek teşkili, birleşik fiil yapımında ve çekim edatlarıyla birlikte, değişik görevlerde kullanılmaktadır.

-GAn eki Karahanlı Türkçesi metinlerinden itibaren önce sıfat-fiil eki olarak, daha sonra da kalıplaşma yoluyla fiilden isim yapma eki olarak kullanılmaya başlamıştır. Kıpçak ve Uygur lehçelerinde bunlara ek olarak bir de geçmiş zaman eki görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Eraslan, Eski Türkçe’de İsim-fiiller adlı çalışmasında, bazı dilcilerin ekin yapısıyla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Buna göre; “Bang, ekin -ğan/-gen < -ığ/-ig «fiilden isim yapma eki» -an /-en unsurlarından ibaret olduğunu, bu şeklin –ağan/-egen (<-a- ğan / -e-gen)’e benzediğini ve onun gibi zamanla kısalıldığını (kılıpan < -ğa (~ Mançu: ka) –n «geçmiş zaman partisibi» (~Çuvaşça: n, nă) şeklinde izaha çalışmıştır (bk. Mater. Morph., s.126). (Eraslan, 1980: 38)

Eraslan, “Batı Türkçesi’ne geçişte kullanılıştan düşen –ğlı/-gli, -ğma/-gme, isim-fiil eklerinin yerini aynı mâna ve fonksiyona sahip bulunan -ğan/-gen, -қан/-ken (> -an/-en) eki alır ve yaygın şekilde kullanılır. -ğan/-gen, қан/-ken isim-fiil eki Batı Türkçesi’nde olduğu kadar Kıpçakça, Çağatayca, Özbekçe, Altay Türkçesi, Kazan Tatarcası ile Abakan, Şor, Çulum, Kumuk, Başkırt ve Karacay-Balkar şivelerinde de kullanılır.” (Eraslan, 1980: 52).

Eski Türkçede -ğınça, -ginçe şeklinde olan ek nadiren de -kınça, -kinçe şeklinde kullanılmıştır. Bu ek eklendiği cümleye “-ınca, -dığı müddetçe, “-ıncaya kadar” anlamı verir. İsme getirilen diğer şekil unsurları ile farklı biçimlerde kullanılabilir. Ekin içinde bulunan +ı+ 3. şahıs iyelik eki olduğundan (-ğ+ın+ça) şekli dudak uyumu dışına çıkar (Gabain, 1988: 87).

Kudaybergenov, Eski Türkçede ve bazı Türk lehçelerinde görülen “-gınça, -gıça, -gıçaktı” eklerinin, anlam bakımından Kırgızcadaki “-gança” ekiyle nitelik yönünden eşit olduğunu belirtir (Kudaybergenov ve Tursunov, 1980: 438).

Kasapoğlu, “ Bu ek, -GAn/-GOn geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile +çA/+çO ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Kırgızcada aynı işlevde -GıçA/-GUçA eki de kullanılır. Tonluyla biten fiillere g’li, tonsuzla biten fiillere k’li şekiller eklenir.” şeklinde açıklamıştır (Kasapoğlu, 2020: 305).

İncelenen metinde -GAnçA/-GOnçO zarf-fiil eki, dört örnekte tespit edilmiş ve örneklerde sadece zaman ve sınırlama işlevlerindedeki kullanıldığı belirlenmiştir.

2.1.2.5.1. -GAnçA/-GOnçO Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Zaman İşlevinde

Eylemin hareketinin, kendi hareketi gerçekleşinceye kadar sürdüğünü ifade eder:

Atası casap ilip koygon selkinçektı mookumu **kalgança** tepti, ogorodgo çurkap barıp kozulardı ürküttü, orto coldon köpölöktördü kuudu, suusaganda aşkanaga çurkap kirip, apasının çakada dayıma borkuldap açıp turçu uy kımızınan tamşana içti, kayra köçögö çurkap ketti. (s. 72)

“Babasının yapıp astığı salıncağı tam tatmin oluncaya kadar tepti, koşarak bahçeye gidip kuzuları ürküttü, yol ortasından kelekleri kovaladı, susayınca koşarak mutfağa girip, annesinin her zaman açtığı kovada fokurdayarak kaynayan ev kımızından ağzı sulanarak içti, tekrar koşarak sokağa gitti.”

Tümkü 2-3 tördö süyröp barışsa dele tañ **atkança** kömgöngö cetişet. (s. 142)

“Gece 2-3’te sürüklenerek gitseler bile sabaha kadar gömmeye yetişecekler/varacaklar.”

Eylemin hareketinin, kendi hareketi sürdüğü sırada gerçekleştiğini ifade eder:

-Bul taştar kaydan keldi?! Kim alıp keldi?! - Degen suroolor **berilgençe** Marattın dalısına, koluna taş tiydi. (s. 101)

“ – Bu taşlar nereden geldi?! – Kim getirdi?! Sorular soruluncaya kadar Marat’ın omzuna, eline taş değdi.”

Sınırlama İşlevinde

Bu ek, iş veya hareketin belli bir zamana kadar devam ettiğini belirterek, hareketin zamanını sınırlandırmıştır:

Bugün emnegedir antip cıgılıp **kalgança** içüügö eç kimisi daabay turat. (s. 142)

“Bugün nedense öyle devrilip kalıncaya kadar içmeye kimse cesaret edemiyor.”

2.1.2.6. -GAndA/-GOndO Zarf-Fiil Eki

Kasapoğlu, bu eki, “-GAn/-GOn sıfat fiil ekiyle +dA/+dO bulunma hali ekinin birleşmiş şeklidir. Tonluyla biten fiillere g’li, tonsuzla biten fiillere ise k’li şekiller eklenir.” şeklinde açıklamıştır (Kasapoğlu, 2020: 306).

İncelenen metinde -GAndA/-GOndO zarf-fiil eki, işlek bir kullanım göstermektedir. Tespit edilen örneklerde ek; zaman, sebep, şart ve tarz işlevleriyle kullanılmıştır.

2.1.2.6.1. -GAndA/-GOndO Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Zaman İşlevinde

Banguoğlu’na göre “Başcümle fiilinin kendileriyle aynı zamanda gerçekleştiğini göstermeye yarar. Bunlar başlıca -dik sıfatfiillerinin kimde haline girmesiyle oluşmuştur. İyelik ekleri almamış -dikte zarffiilleri yazı lehçemizde eskimiş görünürler. Yeni Türkçede bunların iyilik eki almış -diğinde şekilleri canlı ve yaygın olup, çekime tabidirler.” (Banguoğlu, 2004: 434).

Kündö kezüüdön **kelatkanda** tosüp turgan mani alıştan körüp, kaçıp cönöçü. (s. 16)

“Her gün otlatmadan döndüğümde (geldiğimde) beni bekleyip uzaktan görünce kaçardı.”

Apam örüktördü terip, çakalarga salıp **bergende** eki çoñ çaka örüktü velosipedime ilip alıp, 2 çakırım alış coldun ceegine alıp barıp, bat ele satıp kelçümün. (s. 23)

“Annem, kayısıları toplayıp, kovalara koyduğunda ben de bisikletime iki büyük kova kayısı asıp, 2 kilometre ötedeki yolun kenarına götürüp hızlıca satardım.”

Al cerden kaytıp **kelgende** ayılıbızda atam muğalım, apam bala bakçada tarbiyaçı bolup 40 cılday işteşti. (s. 28)

“Oradan döndüğünde köyümüzde babam öğretmen, annem anaokulu öğretmeni olarak yaklaşık 40 yıl çalıştılar.”

Atam Prjevalskidegi pedegogikalık instituttu ayaktap kelip mektepte sabak berip **catkanda** partada oturan kızdı süyüp kalıp, öz okuuçusun algan eken. (s. 28)

“Babam, Prjevalski Pedegoji Enstitüsü’nü bitirip okulda ders verdiği sırada oturan kıza âşık olup kendi öğrencisini aldı.”

Koy-kuzu, torpok, takıy, kulundar çurkap, alma, şabdalı, örük, alçalar güldöp, kurtkumuska, köpölök, çirkeyler ızıldap, suunun şıldırangan dobuşu menen baldardın baktıluu külkülörü **cuuruluşkanda** düynölük orkestr oynop catkanday boloor ele. (s. 30)

“Koyun ve kuzu, dana, sığa, taylar koştuğunda, elma, şeftali, erik, kirazlar çiçek açtığında, böcek, kelebek, sivrisinekler vızıldadığında, şırıldayan su sesi ile çocukların mutlu kahkahaları birbirine karıştığında sanki dünya orkestrası çalıyormuş gibi olurdu.”

Söz **berilgende** kısa tüşündürüp ayt. (s. 31)

“Söz verdiğinde kısa düşünüp söyle.”

Öz atası başkarma bolup **turganda** kaytış bolgon. (s. 31)

“O başkan olduğunda babası öldü.”

Uktaar maal kelgende baldarına, özdörünö töşök salıp catıp kaldı. (s. 44)

“Yatma zamanı geldiğinde çocukları ve kendisi için bir yatak yaptı.”

Tekşerüügö **barganda** sözsüz sol çöntökkö akçalardı kımırçubuz. (s. 55)

“Denetime gittiğimizde parayı mutlaka sol cebe büküriz.”

Canına **kelgende**, “eç kim eşikti açpay catabı?” dep suradım andan. (s. 62)

“Yanına geldiğinde “kapıyı kimse açmıyor mu?” diye ona sordum.”

Altınay beş tokaç casay kaldı, kızdar **kelgende** anın arbagına bağıştap kuran okuttuk. (s. 62)

“Altınay beş tokaç(yuvarlak ekmek türü) yaptı, kızlar geldiğinde onun ruhuna bağışlamak için Kur'an okuttuk.

Ötköndö barsam, üydün içinde ele üşüp oturuptur. (s. 69)

“Oraya gittiğinde evin içinde donarak oturuyorum.”

Bir ayday ötüp apası **barganda** anı taenesi çerge-suuga tiygizbey maktadı. (s. 73)

“Yaklaşık bir ay sonra annesi geldiğinde anneannesi onu yere göğe koyamayarak methetti.”

Şefi katçı kızga telefondon süylöp **baştaganda** gana çıguuga bet aldı. (s. 96)

“Şefi sekretere telefonda söylemeye başladığında sadece çıkışa yönelmişti.”

Uruş-talaş küçöp, cetişpegen çaşoonun azabı dalıdan ıldıy nıgıra **baskanda** Bayas aylasın tappay kaldı.(s. 105)

“Mücadelesi çoğalıp, ulaşamadığı hayatın eziyeti tam iki omuz aralığından aşağı doğru sıkıştırıp bastığında Bayas perişan oldu.”

Üylöngöndö meni çakır. (s. 115)

“Evlendiğinde beni davet et.”

Azır poçtoçu kelet degen oy tüş maal meege kılt ete **kalganda** sırtka çurkap çıkıp, astın akmalap tosüp alaar elem. (s. 117)

“Şimdi öğle vakti postacının geleceği düşüncesi aklımdan geçtiğinde dışarı koşup onu karşıladım.”

Tezlik İşlevinde

“GAndA ele” kalıbında kullanıldığında cümlede tezlik ifade ederek “hemen, o anda” anlamı kazandırır:

Alar kanikulga üydörünö **ketkende ele** kat caza baştaşçu. (s. 119)

“Tatil için eve gider gitmez mektup yazmaya başlarlardı.”

Sebep İşlevinde

Asıl cümledeki bir hareketin, eylemin ya da olayın neden yapıldığını, sebebini bildirir:

Su çıkpay **kalganda** sazdın etegindeği kuduktan alçubuz. (s. 18)

“Su çıkmadığında bataklığın eteğindeki kuyudan alırdık.”

Oçki tagınp cürüp, kiyin közüm cakşı **ayıkkanda** taştadım. (s. 23)

“Eskiden gözlük takarken sonra gözlerim iyileştiğinde bıraktım.”

Akırı ortodo çaşoo buzulup, sıy ketip baratkanın **sezişkende** Tilek birotolo şaarga köçüp ketip kaldı. (s. 53)

“En sonunda hayatının ortasında saygısını kaybettiğini hissettiğinde Tilek şehre temelli döndü.”

Adegende belgi katarı kırsıktardı berip körüptür, anı **sezbegende** çoñ sinoo bergen eken. (s. 58)

“Her şeyden evvel kazaları bir işaret olarak gördü, onu hissetmediğinde büyük bir sınav verdi.”

Altınay beş tokaç casay kaldı, kızdar **kelgende** anın arbagına bağıştap kuran okuttuk. (s. 62)

“Altınay beş tokaç(yuvarlak ekmek türü) yaptı, kızlar geldiğinde onun ruhuna bağışlamak için Kur'an okuttuk.

Bir colu dağı süylöşüp **oturuşkanda** kollegası, “ uşaktı erkekter çıkarat, araldar taratat” degen söz çın ekenine inandım, - dedi. (s. 78)

“Bir kez daha konuştuğunda meslektaş “dedikoduyu erkekler çıkarır, kadınlar dağıtır.” sözünün doğru olduğuna inandım, dedi.”

Uzun kolu kattar çöntöğünö **kirgende** kuduñdap süyünüp alçumun. (s. 119)

“Uzun el yazısı mektuplar cebimdeyken çok mutlu olurdum.”

Şart İşlevinde

Bu ek, bazen de ana cümlede iş veya hareketin gerçekleşmesi, şarta bağlamıştır:

Başka kişi **bolgondo**, balkim kayra içip ketmekmin. (s. 114)

“Başka kişi olduğunda belki tekrar içerdim.”

Tarz İşlevinde

Eylemin cümledeki tarzını, gerçekleşme biçimini bildirir:

Alardı tüşüksün sugarış kerek **bolgondo** attarın atap ele kıykırıp koysom, carışkan boydon çurkapkelişçü. (s. 16)

“Onları ögle vaktinde su vermek gerektiğinde adlarıyla seslensem, telaşla (yarış gibi) koşarak gelirlerdi.”

Körüngöndö da bayagıdan suluu, bayagıdan şayır tak mañdayında cadırap turup berbesinpi. (s. 36)

“Hem de eskisinden güzel, eskisinden neşeli göründüğünde o anda önünde mutlulukla duruvermesin mi?”

Kündör ötüp, kaday ayla kılaarın bilbey **cürgöndö** Adılga Aruukenin küyöösü keldi. (s. 53)

“Günler geçip, Adil nasıl çare kılacağını bilmediğinde Aruukenin genç kocası geldi.”

Eki deputattın cardamçıları mintip süylöşüp **oturganda** biröösünün şefi kirip keldi. (s. 75)

“İki milletvekilinin yardımcıları öyle yaparak konuşup oturduğunda bir tanesinin şefi içeri girdi.”

Al kabıldamaga külüp-caynap **çikkanda** ölkö başçısına üç adam kirip ketti. (s. 84)

“O, kabul etmede gülüp-sere serpe uzandığında ülke başkanının yanına üç kişi girdi.”

Anan aylası **ketkende** köpçülökkö koşulup, arak içüügö kirdi. (s. 105)

“Sonra perişan olduğunda kalabalığa katılıp, votka içmeye girdi.”

Bayas turgan cerinen titirey **baştaganda** narı basıp ketti. (s. 108)

“Bayas, durduğu yerden titremeye başladığında uzaklaştı.”

Çıga **kalganda** kün tiyip ketkende, cadırap canına çurkap barçumun. (s. 119)

“Dışarı çıktığımda sanki güneş parlıyormuş gibi ona koştum.”

2.1.2.7. -GAndAy/-GOnOy Zarf-Fiil Eki

Kasapoğlu, eki “-GAn/-GOn sıfat-fiil eki, +dAy/+dOy ekiyle birleşmiş şeklidir. Tonluyla biten fiillere, -ganday/-gendey; -gondoy/-göndöy; tonsuzla biten fiillere –kaday/-kendey; -kondoy/-köndöy şekillerini alır. Yuvarlak ünlülü şekiller, dudak uyumuyla ortaya çıkmıştır.” biçiminde açıklar (Kasapoğlu, 2020: 306).

-GAndAy/-GOnOy zarf-fiil eki, incelenen metinde işlek bir kullanıma sahip olup, sadece tarz işlevinde kullanıldığı belirlenmiştir.

2.1.2.7.1. -GAndAy/-GOnOy Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Tarz İşlevinde

Cümlelerde eylemin tarzını bildirir:

Künöösün **sezgendey** başın cerge salañdatıp kaldı. (s. 17)

“Günahını hissediyormuş gibi başını yere sarkıttırdı.”

Kanat baylap, özüñdñ asmanga bir uçup **alganday** şerdenesiñ. (s. 24)

“Kanat bağlayıp, kendini gökyüzüne bir uçuyormuş gibi cesaretleneceksin.”

Oşondo oozumdan **çikkanday** ele bir kozunun ölüp kalğanına tañ kalgam. (s. 25)

“Sonra ağzımdan çıkmış gibi sadece bir kuzunun ölmesine şaşırdım.”

Oynop cürüp, iştin baarın zımga **tizgendey** casaçubuz. (s. 30)

“Oynarken, işin hepsini tele diziymuş gibi yaşırdık.”

Anan can düynöm cardan kulap **tüşköndöy** bışıktap ıylap berdim. (s. 30)

“Sonra can dünyam sevgilimden ayrı kalmış gibi iç çeke çeke ağladım.”

Emi mintip baarı dubal **uraganday** urap tüştü. (s. 45)

“Şimdi böyle yaparak bütün duvar parçalanıp ufalanarak yukarıdan aşağı doğru düşüyormuş gibi döküldü.”

Oşol saattı kütüp **туруşkanday** ele ata-eneler da kudalaşıştı. (s. 49)

“Tam o saati bekliyormuş gibi de ebeveynleri dünür oldular.”

Düynöm tügöldöy, dayıma cazda **caşaganday** cürçübüz. (s. 60)

“Varlığını hesaplayıp, daima baharda yaşamış gibi gezerdik.”

Oşondo maga asman kulap **tüşköndöy** boldu. (s. 61)

“O sırada bana gökyüzü yıkılmış gibi oldu.”

Meni kitep kutkarıp **catkanday** boldu. (s. 67)

“Beni kitap kurtarmış gibi oldu.”

Özü **kooptongondoy** ele cumuştan alışa turganın uktu. (s. 101)

“Kendisi endişeleniyormuş gibi işten alınırverdiğini duydu.”

Oşonu menen anı köptörü **unutkanday** boldu. (s.102)

“Bununla birlikte birçoğu onu unutmuş gibi oldu.”

Kuyup **koygondoy** okşoş kattar bolso da çıdamsızdık menen kütçümüz. (s. 119)

“Dökülmüş gibi gelen mektuplar olsa da sabırsızlıkla beklerdim.”

Çerge cata kalıp oonayt, oorup **kalganday** ontoso, adam canına tura albayt. (s. 122)

“Yere yatıp yuvarlanır, hataymış gibi inlese, adam yanına oturmaz.”

125) Küçük arı çurkap bardı da ayaldan ırayım **kütköndöy** canına barıp calpaktap cata kaldı. (s. 125)

“Köpek yavrusu koşup da kadından lütuf beklermiş gibi yanına giderek yalakalık edip yattı.”

Tim ele suu **cutkanday** 100 gr. araktı toktoosuz içip alıp, memirep oturup kaldı. (s. 138)
“Sanki su içiyormuş gibi 100 gram içkiyi durmaksızın içip, sükûnet içinde oturdu.”

Militsioner anı tañ **kalganday** karap kaldı. (s. 146)
“Polis ona şaşırılmış gibi baktı.”

Terisi tırışıp, denesi cıgaçtay katıp **kalganday** ooruyt. (s. 147)
“Derisi buruşmuş ve vücudu tahta kadar sertmiş gibi ağrıyor.”

Meymandos anı menen körüşüp, çoñ ele adamdın canında **turganday** abdan kızık boldu. (s. 159)
“Misafirperver onunla görüştüktan sonra da adamın yanında durmuş gibi aşırı ilgilendi.”

Anın aldında özün künöölüdüy, abdan karıp **ketkendey**, eç nerse bilbegen mañkurttay sezdi. (s. 159)
“Onun önünde kendisini suçlu gibi, aşırı yaşlanmış gibi, hiçbir şey bilmeyen mankurt gibi hissetti.”

İçmek tügöl, murunku içkenderi tarap **ketkendey**. (s. 164)
“İçmek bir yana, önceki içenler birbirinden uzaklaşmış gibi.”

Emne kılsa? Eldi karasa, baarı ele uuçtap akça kötörüp **cürgöndöy**. (s. 172)
“Ne yapsa? Halkı görse, hepsi de avuçlayıp para götürüyormuş gibi.”

Biröo anı teşe tiktep **turganday** sezildi. (s. 174)
“Biri ona gözlerini almadan bakıyormuş gibi hissetti.”

Ayzada uşulardı karap turup özün beyişte **cürgöndöy** sezdi. (s. 187)
“Ayzada bu şeylere bakarken kendini cennette dolaşıyormuş gibi hissetti.”

Az oturgan çoñ kayra cabışa kalıp terezeni karasa, baarı tıp-tınç, dele eç nerse **bolbogondoy**. (s. 206)
“Az oturduktan sonra tekrar yapışarak pencereye baksa, hepsi çok durgun, özellikle hiçbir şey olmamış gibi.”

Kötöp beri tınçsızdanuu menen kütüp oturgan adamday bolup şıñga boyluu bolgon okuyanı **bolgondoy** ayta baştadı. (s. 209)
“Çoktan beri kaygıyla bekleyen adam gibi olup temiz giyimli boyu uzun olan, olayı olmuş gibi söylemeye başladı.”

Ayzadanın kubanıç çayıp kelatkan yüzü zamatta suu **sepkendey** bozoro tüştü. (s. 223)
“Ayzada’nın sevinçten çalkalanan yüzü bir anda su serpmiş gibi soldu.”

2.1.2.8. -GAndAn/-GOndOn Zarf-Fiil Eki

Kasapoğlu, bu eki “-GAn/-GOndOn sıfat-fiil ekiyle +dAn/+dOn çıkma hali ekinin birleşmesiyle oluşur. Tonluyla biten fiillere -gandan/-genden, -gondon/-göndön; tonsuzla biten fiillere -kandan/-kenden, -kondon/-köndön şekilleri eklenir.” şeklinde açıklamıştır (Kasapoğlu, 2020: 307).

-GAndAn/-GOndOn zarf-fiil eki, incelenen metinde işlek bir kullanıma göstermektedir. Örnek cümlelerde ek, sebep, zaman ve süreklilik işlevlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.1.2.8.1. -GAndAn/-GOndOn Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Sebep İşlevinde

Ana cümledeki hareketin sebebini bildirir:

Ata, kудay barbı? – desem, coop **bergenden** taysaldaçu. (s. 20)

“Baba, Tanrı var mı? –desem cevap veremediği için çekinirdi.”

Aradan on kündöy **ötköndön** da bayagı kız kapıstan köründü. (s. 36)

“Aradan on gün geçtiğinden eski kız birdenbire ortaya çıktı.”

Murda özü baykap, sezim **cürgöndön** başkaça bir nerse boloorun bildi. (s. 175)

“İlk olarak fark ettiğinden ve hissettiğinden farklı bir şeyin olacağını biliyordu.”

Zaman İşlevinde

“-GAndAn/-GOndOn kiyin” kalıbıyla kullanıldığında zaman anlamı katar:

Birok, egemendik **kelgenden kiyin** alar bizdin ayıldan köçüp ketiştı. (s. 21)

“Ancak, bağımsızlık geldikten sonra onlar bizim köyden taşındılar.”

Frunzedegi cürök oorukanasında 1,5 ay çatıp **kelgenden kiyin** taptakır başkaça kız bolup kaldım. (s. 26)

“Frunzedeki kalp hastanesinde 1,5 ay yattıktan sonra tamamen başka kız oldum.”

Kız çıgıp **ketkenden kiyin** Muhammed es tartkanı birinçi colu ıyladı. (s. 40)

“Kız gittikten sonra Muhammed daha şuurlu olmak için ilk kez ağladı.”

Sözdü **ukkandan kiyin** künöösü dugduyup unçukpay sırtka çıgıp ketti. (s. 43)

“Kocası sözü duyduktan sonra kaşlarını çatıp susarak dışarı çıktı.”

Anan esterine **kelgenden kiyin** balanın tuugandarına telefon çala baştaştı. (s. 46)

“Sonra akılları başlarına gelince çocuğun akrabalarını telefonla aramaya başladılar.”

Ubakıt-saatı cetip, instituttu **bütürüşköndön kiyin** caştar ayılga ketiştı. (s. 49)

“Zamanı gelince enstitüden mezun olduktan sonra gençler köye gittiler.”

Universitetin ekonomika fakultetin **ayaktağandan kiyin** calık inspektsiyasında inspektor bolup iştep başladım. (s. 55)

“Üniversitenin ekonomi fakültesini bitirdikten sonra vergi denetlemede denetçi (müfettiş) olup işe başladım.”

Ecesinin kara haberin **ukkandan kiyin** közümön kuyulgan çaş üç kün boyu tınbadı. (s. 61)
“Ablasının kötü haberini duyduktan sonra gözünden akan yaşlar üç gün boyunca durmadı.”

Eki dos bir top es **algandan kiyin** emi arkı ceekke carışpay ele baruunu çeçişti. (s. 133)
“İki dost, bir ekipten akıl aldıktan sonra artık arka taraftaki kıyıya yarışmadan varmaya karar verdi.”

Kelgenden kiyin dağı sulk catasıñ. (s. 136)
“Geldikten sonra yine somurtup yatacağsın.”

Eki çaktı karap, eç kim çok ekenine **manğandan kiyin** kayra süyröp cönöştü. (s. 143)
“Her iki yöne bakıp, kimsenin olmadığından emin olduktan sonra tekrar yürümeye başladılar.”

Süylöşüüdön üç kün **ötköndön kiyin** Murat Kalmatoviç Ayzadanı (Bişkek) restoranına alıp bardı. (s. 193)
“Konuşmadan üç gün geçtikten sonra Murat Kalmatoviç Ayzada’yı (Bişkek) restoranına götürdü.”

Men munu başında ele, seni menen **taanışkandan kiyin** ele aytayın degem. (s. 194)
“Bunu en başından, seninle tanıştıktan hemen sonra söylemek istedim.”

Stoldun üstün caynatıp **oturuşkandan kiyin** Murat Kalmatoviç sözün başladı. (s. 198)
“Masaya yayıldıktan sonra Murat Kalmatoviç konuşmasına başladı.”

Ayzada baldarın bala bakçaga cetkirip **kelgenden kiyin** ne kılaarın bilbey üyünün için cıynaştırıp otura berdi. (s. 210)

“Ayzada, çocuklarını anaokuluna götürdükten sonra ne yapacağını bilmeden ev temizlemeye devam etti.”

Ayzada kıynalıp atıp atan töödöy iş bütürçü dört carım saattı **ötkörgöndön kiyin** Murat Kalmatoviç kirip keldi. (s. 214)

“Ayzada, eziyet ederek fişkıran deve gibi işi bitirip dört buçuk saat geçtikten sonra Murat Kalmatoviç geldi.”

Süreklilik İşlevinde

“-GAndAn/-GOnDOn beri” kalıbı ise ana cümledeki zamanın sürekliliğini ifade eder:

Atañdan kalgan takka oturgansıp, şaar biyliğine **kelgenden beri** menmensiysiñ da. (s. 91)
“Babasının bıraktığı tahta oturur gibi şehir yönetimine geldiğinden beri kibirlidir.”

2.1.2.9. -GAnI/-GOnU Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe döneminde ek, -yalı/-geli, -qalı/-keli şeklindedir (Gabain, 1988: 84)

Gabain, -qalı / -gäli, -qalı / -käli ekinin daha çok betimlemeli birleşik fiil çekimlerinde görüldüğünü, ekin “beri” anlamını da daha yakın tarihli metinlerde kazandığını ve -kän’in de yalnızca är- fiiline gelebildiğini belirtmektedir (Gabain, 1988, s. 84-87)

Eski Türkçede -galı,-geli biçiminde kullanılan bu ek Batı Türkçesinde ise -alı,-eli biçimindedir. Eski Türkçede -mak için, -mek için anlamında kullanılmıştır. Batı Türkçesinde -den beri anlamında, bir süre devamlılığı ifade ederek kullanılmıştır (Ergin, 2006: 342).

Öner’ göre, bu ek Kazan Tatarcası gibi Karayca, Kırım Tatarcası, Karaçay-Balkarca, Kumukça, Başkurtça ve Nogayca gibi Kıpçak kollarında kullanılmamakta, varlığını tarihsel Kıpçakçanın özelliklerini günümüzde de kullanmaya devam eden yalnızca Kazakça ve Kırgızcada sürdürmektedir (Öner, 1998, 233).

Karamanlıoğlu, ekin Kıpçak Türkçesinde -yalı/-geli, -qalı/-keli şeklinde ünsüz uyumuna girdiğini ve “-alı” anlamında kullanıldığını belirtmektedir (Karamanlıoğlu, 1994: 146).

Bu ek eylemsi+durum eki yapısından ortaya çıkmıştır. ET’den beri kullanılan ek, bugün zaman bildirmede kullanılır. E.T.’de -ğalı/-geli şeklinde olan ek EAT döneminde -alı/-eli şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019: 282-283).

Ek, -GAn ile -II eklerinin -ganlı (<-gan + -lı) > -ganı şeklinde bir gelişmeyle ortaya çıkmıştır (Kudaybergenov ve Tursunov, 1980: 437).

Alkaya, “-gAlI Ekinin Sibiry Tatar Türkçesindeki Kullanımı Üzerine” adı makalesinde ekin, Eski Türkçe döneminden itibaren dilimizde çeşitli işlevleriyle kullanıldığını, ilk olarak Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk yazıtlarında görüldüğünü ve günümüz Türk lehçelerinde kullanımının çeşitlilik gösterdiğini belirtmiştir. -Gan ile -II ekinin birleşmesinden oluştuğu düşünülen ekin, Kırgız Türkçesinde ünsüz uyumuna ve dudak uyumuna bağlı olarak -ganı/-geni, -gonu/-gönü; -kanı/-keni, -konu/-könü şekillerinde görülür. Ekin tarihî dönemdeki işlevleri Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Ek, Kırgız Türkçesinde maksat bildirir. “-AlI” anlamında zaman sınırlaması yapar. kal-, tur- ve cat- fiilleriyle kullanılarak iş veya hareketin gerçekleşmek üzere olduğunu bildirir (Alkaya, 2011: 156-159).

İncelenen metinde -GAnI/-GOnU zarf-fiil eki, işlek bir kullanım göstermemektedir. Ekin bulunduğu örneklerde ise zaman, maksat, zıtlık ve sebep işlevlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.1.2.9.1. -GAnI/-GOnU Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Maksat işlevinde

İş veya hareketin maksadını bildirir:

İki çağımdı karasam bir adam çok, suu **alganı** ayıldan eç kim kudukka kelbepti. (s. 18)

“Her iki tarafa da baktığımda tek bir kişi yoktu, köyden kimse su almak için kuyuya gelmiyor.”

Başına süyüü **kelgeni** Boke şefine köptön beri bara elek Marat üçün bul çağılğan carılğanday ele boldu. (s. 100)

“Uzun süredir Boke’nin patronunun yanına gitmeyen Marat için âşık olmak yıldırım çarpması gibiydi.”

-Kana, kana, – dep baarı küçüktü **körgönü** koroogo çurkap çığıştı. (s. 126)

“-Haydi, haydi – diyerek hepsi yavru köpeği görmek için avluya koştu.”

Köl ceekke eki ulan es **alganı** kelip, köpkö tüşüştü. (s. 132)

“İki genç göl kıyısına dinlenmek için gelip çok eğlendiler.”

Bolgonu, ötü çeberçilik menen taamay atış kerek. (s. 195)

“Tek yapmanız gereken çok ustaca nişan almak.”

Zaman işlevinde

Ana cümledeki iş veya hareketin gerçekleşmek üzere olduğunu belirtir:

-Biz öltürgön cokpuz, özü ölüp kaldı. Biz anı **körgönü** alıp baratabız, – dedi bomc. (s. 144)

“Onu biz öldürmedik, kendisi öldü. Evsiz adam, “Onu gömmeye götürüyoruz” dedi.”

Oşondon kişin **kalçıldaganı** toktop, betine kan cugurdu. (s. 147)

“Bundan sonra titremesi durup, yüzüne kan yayıldı.”

Sebep işlevinde

151) Bomc özünün den soolugunun naçardığınan, arakka booru ezilip **ölgönü** ahıktalgan bolçu. (s. 151)

“Evsiz adamın vücut sağlığının zayıflığından ve içki nedeniyle hayatını kaybettiği belirlendi.”

Eñ negizgisi, bul cerde iş cürüp **atkanı** daana körünüp turat. (s. 186)

“En önemlisi burada çalışmaların devam ettiğinin görülmesidir.”

“-GAnI/-GOnU üçün” yapısında kullanıldığında sebep ifade eder:

Aydana daroo ele aga çay içüünü batınıp aytıp **catkanı üçün** tañırkay karadı. (s. 36)

“Ayzada hemen ona şaşkınlıkla baktı çünkü ona çay içmesini söylemeye cesaret etti.”

Zıtlık işlevinde

“-GAnI/-GOnU menen” yapısında kullanıldığında zıtlık ifade eder:

(s. 45) Oşol maalda Batmanın muzday katkan cürögü titirep **ketkeni menen**, negedir anı ayagan cok.

“O zamanda Batma’nın buz gibi kara kalbi titremesine rağmen, nedense ona acımadı.”

Asmandı karasa, kün bürkölüp **turganı menen**, caan dele caabaptır. (s. 76)

“Gökyüzüne bakılırsa hava bulutlanmasına rağmen, yağmur bile yağmıyordu.”

Küyöösünün birin-ekin alıp **kelgeni menen** özünün aylığın karap otursa bolçuday emes. (s. 172)

“Kocasının tek tük aldığı ile kendisinin maaşını görürken olacak gibi değil.”

Ayalının kızganıp ar kaysını **aytkanı menen**, akça karmatıp koyso aldanıp kalmay cayı bar. (s.221)

“Karısı kıskançlıktan farklı şeyler söylese de parayı elinde tutarsa aldatılmaz.”

2.1.2.10. -GIÇA/-GUÇA Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçede -ğınça, -ginçe şeklinde olan ek nadiren de -kınça, -kinçe şeklinde kullanılmıştır. Bu ek eklendiği cümleye “-ınca, -dığı müddetçe, “-ıncaya kadar” anlamı verir. İsme getirilen diğer biçim unsurları ile farklı biçimlerde kullanılabilir. Ekin içinde bulunan +ı+ 3. şahıs iyelik eki olduğundan (-ğ+ın+ça) şekli dudak uyumu dışına çıkar (Gabain, 1988: 87).

-GIÇA/-GUÇA zarf-fiil eki, Eski Anadolu Türkçesinde -ınça, -inçe şeklinde kullanılmış daha sonra da Osmanlıcada c’li şekilde ses uyumuna bağlanıp günümüzdeki şekliyle kullanılmıştır (Ergin, 2006: 341).

Bu ek, fiilimsi+durum eki yapısından oluşmuştur. Zaman bildirmede kullanılan ek ET’den itibaren sıkça kullanılan eklerden biri olmuştur. ET’de -ğunca/-günce şeklinde olan ek EAT döneminde -ınca/-ince/-unca/-ünce şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019: 383-384).

Zaman ifade eden -(y)IncA/-(y)UncA zarf-fiil eki cümlede esas fiilin gerçekleşme zamanını kendisindeki gerçekleşme zamanına bağlar. ET’de -gInçA şeklinde olan ek, tarihî gelişim sürecinde -g sesinin düşmesi ve dudak benzeşmesi olayının yaşanmasıyla -(y)IncA/-(y)UncA biçimine girmiş ve bu şekilde kullanılmıştır (Korkmaz, 2007: 1004).

Zaman zarf-fiillerinden olan -ince eki fiil kök ve gövdelerinde ünlülerin uyumuna göre ulanır. ET’de -ğınça, -ginçe şeklinde kullanılan ek, -çe, -ser, -dikte gibi şekilleriyle de kullanılmıştır. EAT döneminde -ince ekinin yanında -incek, -inceğiz, -se, -geç, -icek, -iceğiz, -ende, -diceğın, -iceğın gibi ekleride kullanılmıştır (Ediskun, 1999: 260).

Ek, EAT döneminde -(y)IncAyA kadar görevinde kullanılmıştır. Olumsuz tabanlara getirildiğinde ise -mAdIktAn sonra anlamı taşıyıp kullanılmıştır (Gülsevin, 2011: 126).

Banguoğlu -ınca zarf-fiil ekini izleme zarf-fiiller başlığı altında göstermiştir. Eskiden beri kullanılan ekin, -inceye dek, -inceye kadar gibi uzatılmış şekillerinin de bulunduğunu belirtmiştir (Banguoğlu, 2004: 433).

Vural ve Böler, bu ekin yapısı üzerinde yapılan görüşleri “Gabain ve Korkmaz –g fiilinden isim yapma eki + -ı iyelik eki + ça eşitlik hali eki (<-g+ı+n+ça), J. Deny *kan + Çañ ~ *kan + çañ, Kononov -gın ~ -gan + -ca < cag, Ergin -gın+ça, Banguoğlu –IcAk (<-gU+çA) zarf-fiiline bir zamir n’si getirilmesiyle oluştuğu görüşündedir.” şeklinde belirtmişlerdir.(Vural ve Böler, 2012: 253).

İncelenen metinde bulunan örneklerde, sadece sınırlandırma işlevinde kullanımı tespit edilen -GIÇA/-GUÇA zarf-fiil eki, işlek bir kullanım göstermemektedir.

2.1.2.10.1. -GİÇA/-GUÇA Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Sınırlandırma İşlevinde

Ana cümledeki iş veya hareketin oluşması gelecek bir zaman ile sınırlandırılmıştır:

Al ortodo Bişkekten Boke Şef **kelgiçe** dep şaardın tört burcuna tört arka casattı, şaar köçölörünö tünkü şam çıraktardı koydurtup, güldördü üç ese köp östürö baştı. (s. 87)

“Bu sırada Bişkek’ten Böke Şef gelene kadar şehrin dört bir köşesine dört kemer yaptırdı, şehrin sokaklarına gece lambaları yerleştirdi ve iç kat daha fazla çiçek yetiştirmeye başladı.”

Anan köynöktü korobkasınan alıp çıgıp karayın **degiçe** içinen kagaz kulap tüştü. (s. 107)

“Daha sonra gömleği kutudan çıkarıp bakayım diyene kadar içinden kağıt düşürdü.”

Siz meni menen çaşay beriñiz, üyüñüzgö **bargıça**. (s. 112)

“Siz eve gidene kadar benimle yaşayınız.”

Keç küz bolgonduktan, mışık üydün içinde caz **çıkkiça** çaşadı. (s. 121)

“Güz sonu olduğu için, bahar geçene kadar kedi evin içinde yaşadı.”

Emne ekenin **bilgiçe** köl tolkup, alasalıp dağı ıldıy ketti. (s. 134)

“Ne olduğunu anlayana kadar, göl dalgalanıp devrilip tekrar alçaldı.”

Tañ **kalgıça** bolboy kız anı kuçaktap kaldı. (s. 139)

“Şaşırmaya fırsat bulamadan kız ona sarıldı.”

Anan cük maşına **kelgiçe** dep bomjdun canına bardı. (s. 153)

“Sonra kamyon gelene kadar söylenip evsizin yanına gitti.”

Üyünö kirdi da baldarı **turguça** dep şımının çöntögünön akça alıp pivo içip, baş ooruganın bastı. (s. 181)

“Eve girdi ve çocukları kalkana kadar pantolonunun cebinden para alıp bira içip, baş ağrısını dindirdi (yatıştırdı).”

Militsiya menen vraçtar **kelgiçe** bir nerse kıluy kerek. (s. 208)

“Polis ve doktorlar gelene kadar bir şey yapmak gerek.”

Koşoktor kimdi cokatp atkanın **baamdagiça** ele çoñ üydön kayın ceñelerinin biri çıga kalıp “şurkuya, kılıklıktı kılıp koyup emi tüştön kiyn keletkanın kara. Melisti sen cuttuñ! Sen bolbogondo al monçoktoy balabızdan ayrılmak emespiz”, - dep ele bakırıp koyo berdi. (s. 224)

“Ağrıların kiminle ilgili olduğunu anlayana kadar büyük evdeki yengelerden biri çıkıp: “Sahtekar, kötülük yapıp öğleden sonra gelmesine de bakın! Melis’i sen öldürdün! Sen olmasaydın al boncuk gibi çocuğumuzdan ayrılmazdık.” diyerek bağırıverdi.”

2.1.2.11. -mAyIn(çA)/-mOyUn(çA) Zarf-Fiil Eki

Zarf- fiil ekinin olumsuz yapısı sorunu, Türkologları zaman zaman oyalayan bir sorun olmuş ve bu konuda yapılan birtakım çalışmalara rağmen, hâlâ bir çözüm yolu bulamamıştır. Bu konu üzerine çalışan dilciler, genel olarak ek gruplarını bir arada ve karşılaştırmalı olarak ele alarak, bunların en eski şekilleri olan –matı, -meti, -madı, -medi ve –matın, -metin, - madın, -medin türleri üzerinde durmuşlardır (Korkmaz, 1995: 152-153).

Eski Türkçede ek, -matı/-meti, -madı/-medi; -matın/-metin, - madın/-medin şeklinde kullanılıp /n/ siz şekiller –p; /n/ ile genişletilmiş şekiller ise –pan zarf-fiilin olumsuz şeklini yansıtmaktadır (Gabain, 1988: 87)

Eski Türkçeden itibaren bütün dönemlerde sıklıkla kullanılan ek, olumsuzluk ifade eden zarf-fiil eklerinden biridir. Olumsuzluk ifade etmesinden dolayı yalnızca olumlu fiil tabanlarında kullanılır. Eski Türkçede -matı,-meti,-madı,-medi;-matın,-metin,-madın,-medin biçiminde kullanılan ek EAT döneminde -madan/-meden şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019: 386).

Ekin yapısı üzerinde diğerlerinden ayrılan bir görüş de M. Ergin'in görüşüdür. Ergin, Eski Türkçede ekin –madın, -medin şeklinde olup, Batı Türkçesine de bu şekilde geçtiğini ve Eski Anadolu Türkçesinde de uzun süre böyle kullandıktan sonra bugünkü – madan, -meden şekline çevrildiğini belirtmiştir. Bu şekil değişikliğinin ayrılma ekinin etkisiyle ortaya çıktığı belirtir. – madın, -medin'in –maden, -meden olma seyri –dın, -din'in -dan, -den olma seyrinin tamamıyla aynı olup, bu zarf- fiil ekinin sonundaki –dın, -din'in ayrılma eki sanıldığını, ayrılma eki ile birleştirildiğini gösterdiğini belirtir. Eski Türkçedeki d'leri y yapan Batı Türkçesine geçerken ekin d'sini muhafaza etmiş olması da ayrılma ekini kuvvetlendirmektedir (Ergin, 2006: 343).

Gülsevin, zaman zarf-fiilleri başlığı altında ele aldığı -mAdIn ekinin eski şeklinin mAtI, -mAtIn şeklinde olduğunu açıklamıştır. Öteki zaman bildiren zarf-fiil ekleri temel eyleme zaman açısından sonralık anlamı kazandırırken, -mAdIn eki tam tersi şekilde, temel eyleme zamanda öncelik anlamı katar. Ek, temel eylemin olduğu zamanda, zarf-fiil ekinin kullanıldığı eylemin yapılmaması gerektiğini koşulunu öne sürer (Gülsevin, 2011: 127).

Tan, Kırgız Türkçesi El Kitabı adlı eserinde -p ekinin olumsuzluğu ve Türkiye Türkçesindeki - madan, -meden ekiyle aynı işleve sahip olduğunu belirterek -bay, -bey / -boy, -böy / -pay, -pey / -poy, -pöy'ü ayrı bir zarf-fiil eki olarak değerlendirmiştir (Tan, 2014: 48-50).

Kasapoğlu göre bu ek, “Kırgızcada -GAñA/-GOñO ve -GıçA/-GUçA ekinin olumsuzluk şeklini ifade eder. Kırgızca gramerlerde -mayınça/-meyinçe, -moyunça/-möyünçö ekinin, -ma olumsuzluk, -yın zarf-fiil ve -ça ekinden oluştuğu belirtilmektedir. Kırgızcada bu ekte olumsuzluk ekinin asli şekli olan m'li şekilleri görmekteyiz.” şeklinde belirtmiştir (Kasapoğlu, 2020: 309-310).

Olumsuz yapıda olan -mAyIn(çA)/-mOyUn(çA) zarf-fiil ekinin, “-mAyInçA” yapısında olduğu sadece bir örnek tespit edilmiştir. Örnek cümlede ek, şart işlevinde kullanılmıştır.

2.1.2.11.1. -mAyIn(çA)/-mOyUn(çA) Zarf-Fiil Eki Ekinin İşlevleri

Şart İşlevinde

Bu ekle, ana cümledeki iş veya hareketin gerçekleşmesi bir şarta bağlanmıştır:

Akırı anın kaydan kelgenin **bilmeyince** toy da ötkörtpöym. (s. 216)

“Eninde sonunda onun nereden geldiğini bilmeden düşün organize etmeyeceğim.”

3. SONUÇLAR

İnceleme metnimizde tespit ettiğimiz zarf-fiillerin durumunu ve işlevlerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

1. Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde kullanımı devam eden en işlek eklerden biri olan -A zarf-fiil ekinin, incelenen metinde çok yaygın bir kullanıma sahip olduğunu tespit edildi.

İşlevlerini incelerken -A/-O; -y zarf-fiil ekinin, “tarz, zaman, yeterlilik, başlama” işlevlerinde kullanıldığı örnekler belirlendi. Örnek alınan cümlelerde yoğun olarak “tarz” işlevinde kullanıldığı, daha az olarak ise “yeterlilik” işlevinde kullanıldığı tespit edildi.

2. -p zarf-fiil eki, Eski Türkçeden beri kullanılan ve bugünkü Türk lehçelerinin genelinde de çeşitli varyantlarıyla kullanımı devam eden bir ektir.

İşlevleri incelenirken -(İ)p /-(U)p zarf-fiil ekinin “zaman, tamamlanma, sebep, süreklilik, tarz” işlevlerinde kullanıldığı örnekler belirlendi. Örnek alınan cümleler yoğun olarak “zaman” işlevinde kullanılırken, “tamamlanma” işlevinde ise cümlelerin daha az kullanıma sahip olduğu görülmüştür.

3. -ArdA/-OrdO zarf-fiil eki, belirsiz gelecek sıfat-fiil eki olan -Ar/-Or; -r eki ile bulunma hali eki olan +dA/+dO ekinin birleşmesinden oluşur. İncelenen metinde, iki örnekte tespit edilerek işlek bir kullanıma sahip olmadığı belirlendi.

Ekin işlevleri incelenirken, örnek alınan cümleler fiilin hareketi ile kendi hareketinin aynı zamanda gerçekleştiğini ifade ederek sadece “zaman” işlevinde kullanılmıştır.

4. -A/-O; -y elekte zarf-fiil eki, A/-O; -y elek sıfat-fiil ekinin -te bulunma hali ekini almasıyla oluşur. İncelenen metinde sadece üç örnekte tespit edilmiştir. İşlevleri incelenirken, tespit edilen örneklerden hareketle ekin zaman sınırını belirterek yalnızca “sınırlandırma” işlevinde kullanıldığı belirlenmiştir.

5. -BAstAn/-BOstOn zarf-fiil ekinin, -Ar/-Or; -r gelecek zaman sıfat-fiil ekinin olumsuz yapısı olan -BAst/-BOstOn ekinin, +tAn/+tOn ayrılma hal ekiyle birleşmesinden oluşmuştur. İncelenen metinde dört örnekte tespit edilerek, işlek bir kullanım göstermediği belirlenmiştir.

İşlevleri incelenirken ekin, cümlelerin tarzını, gerçekleşme biçimini bildirerek sadece “tarz” işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

6. -çUday zarf-fiil ekinin, -çU ile +day ekinin birleşmesinden oluşarak “-cak gibi” anlamında olup, işlek bir kullanım göstermediği görülmüştür.

İşlevleri incelenirken, asıl fiilin gerçekleşme biçimini ifade ederek sadece “tarz” işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

7. -GAñA/-GOnçO zarf-fiil ekinin, -GAñ/-GOn geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile +çA/+çO ekinin birleşmesinden oluştuğu ve örnek metinde sadece dört örnekte yer aldığı belirlenmiştir.

İşlevleri incelenirken, “zaman” işlevinde kullanıldığı üç örnek, “sınırlama” işleviyle kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir.

8. -GAndA/-GOnDO zarf-fiil ekinin, -GAñ/-GOn sıfat fiil ekiyle +dA/+dO bulunma hali ekinin birleşmesiyle oluştuğu ve incelenen metinde işlek bir kullanım gösterdiği belirlendi.

İşlevleri incelenirken, “zaman, tarz, sebep, tezlik, şart” işlevleriyle kullanılan örnekler belirlenmiştir. Örnek alınan cümlelerde yoğun olarak “zaman” işlevinde, daha az olarak ise “tezlik” işlevinde kullanılmıştır.

9. -GAndAy/-GOnDOy zarf-fiil ekinin, -GAñ/-GOn sıfat-fiil eki ile +dAy/+dOy ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ek, örnek metinde incelendiğinde işlek bir kullanım gösterdiği belirlendi.

İşlevleri incelenirken, örnek cümlelerde ek sadece “tarz” işlevinde kullanılmıştır.

10. -GAndAn/-GOndOn zarf-fiil ekinin, -GAn/-GOn sıfat-fiil eki ile +dAn/+dOn ayrılma ekinin birleşimiyle oluşarak, örnek metin incelendiğinde işlek bir kullanım gösterdiği belirlenmiştir.

İşlevleri incelenirken, metinde ekin “sebeup, zaman, süreklilik,” işlevinde kullanıldığı örnekler belirlendi. Yoğun olarak “zaman” işlevinde kullanıldığı, sadece bir örnekte de “süreklilik” işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

11. -GAnI/-GOnU zarf-fiil eki, Eski Türkçe döneminden itibaren -yalı/-geli, -qalı/-keli şeklinde kullanımı devam eden bir ektir.

İşlevleri incelendiğinde ekin, “maksat, zaman, sebep, zıtlık” işlevlerinde kullanılan örnekler görülmüştür. Örnek alınan cümlelerde yoğun olarak “maksat” işlevinde, daha az olarak ise “zaman” işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

12. -GIçA/-GUçA zarf-fiil eki, tarihî dönemlerden itibaren farklı şekillerde kullanımı devam eden bir ek olup, işlek bir kullanım göstermemektedir.

İşlevleri incelendiğinde, örnek metinde sadece iş veya hareketin oluşması gelecek bir zaman ile sınırlandırarak “sınırlandırma” işlevinde kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

13. -mAyIn(çA)/-mOyUn(çA) zarf-fiil eki, Eski Türkçeden itibaren bütün dönemlerde sıklıkla kullanılan, olumsuzluk ifade eden zarf-fiil eklerinden biridir. Örnek alınan metinde sadece bir örnekte “-mAyInçA” yapısıyla kullanıldığı görülmüştür.

İşlevi incelenen ekin, ana cümledeki iş veya hareketin gerçekleşmesini bir şarta bağlayarak “şart” işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Alkaya, E. (2011), -gAll Ekinin Sibirya Tatar Türkçesindeki Kullanımı Üzerine. *Turkish Studies*, 6/3, 155-174.
- Artıkbayev, K. (2003). XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi (Çev. Mayramgül Dıykanbayeva). Ankara: Bengü.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dil Bilgisi-3*. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Buran, A. (2019). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çağatay, S. (1978). “Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları ve III. Gerundifler”, *Türk Lehçeleri Üzerine İncelemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi Yayınları.
- Çakmak, C. (2013). Birleşik Zarf-Fiil Kavramı ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 13-30.
- Çankaya, S. (2014). *Kırgız Sözlüğü Kırgızca-Türkçe*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Çotuksöken, Y. (1992). *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Doğan, T. (2024). “-(y)Xb ve -mAmış” Zarf-Fiil Ekleri Üzerine. *Dil Araştırmaları*, 34, 1-20.
- Durmuş, O. (2012). -(y)ArAk Zarf-Fiil Ekinin Kökeni Üzerine. *Türkbilig*, 23, 19-60.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet B. (1984). *Kutadgu Bilig Gramer (Fiil)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2006) *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. Von. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (1975). *Dilbilgisi*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (2004). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültekin, M. (2011). Kırgız Türkçesinde Zarf-Fiiller ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları Üzerine Bir Araştırma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 30, 99-126.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1997). *Harezmi Türkçesi ve Grameri*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kara, A. (2019). *Kırgızcada Zarf-Fiiller*. Hacettepe Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karamanlioğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2020). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kavas, M. (2012). *Kazat Akmattegin'in “Kündü Aylangan Cıldar” Romanında Geçen Zarf-Fiiller ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları*. Fatih Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Koç, N. (1990). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden<-madın/-meğin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. 1, 152-153.
- Korkmaz, Z. (1984). -n Zarf-Fiil Eki ile -pan/-pen Eki ve Türemeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten*, 32, 155-165.
- Kudaybergenov, S. ve Tursunov. A. (1980). *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*, Fonetika cana Morfologiya, Frunze: "İlim" basması.
- Mamacanova, D. (2009). *Kırgız Destanı Er Eşim'deki Zarf-Fiiller ve Kullanımları*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Ana Bilim Dalı.
- Mansuroğlu, M. (1988). *"Karahanlıca" Tarihi Türk Şiveleri* (Hazırlayan: Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Öner, M. (1998) *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özeren, M. (2019). Kasım Tınıstanov. Türkiye Dışındaki Türk Dünyası Türkologları -Dilciler- 1. Cilt. (Ed. A. Buran). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Salan, E. (2015). (mAGIn) Zarf-Fiil Eki Üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 71-84.
- Salan, E. (2017). (-IcAk) Zarf-Fiil Eki ve Varyantları Üzerine. *Gazi Türkiyat*, 21, 45-73.
- Sev, G. (2006). "...-r/-Ar...-mAz" Zarf-Fiil Ekinin Kalıplaşmış Kullanımları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(13), 110-118.
- Söylemez, O. ve Aşlar, H. (2018). XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı. *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*. (Ed. O. Söylemez ve S. Azap). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tan, A. (2014). *Kırgız Türkçesi El Kitabı*. Mersin: Martı Kitabevi.
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Sanat Kitabevi.
- Tiken, K. (1997). Eski Anadolu Türkçesinde Edatlarla Kurulan Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten*, 45, 396-428.
- Tolkun, S. (1999). *Kırgız Türkçesi'nde Mastar, Partisip ve Gerendiumlar*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tursunov, A. (1960). *Azırkı Kırgız Tilindegi Çakıldar*. Frunze: Kırgız Mamlakettik Okuu-Pedagogika Basması.
- Uçar, E. (2012). Eski Türkçede -gInçA Zarf-Fiil Ekinin Kökeni Üzerine. *Gazi Türkiyat*, 1(11), 47-52.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vural, H. ve Böler, T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, H. (1998). *Kıpçak (Kuzey) Grubu Şivelerinde Zarf-Fiiller*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Kayseri.
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü* (Çev. A. Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.